

A NEVELÉS ÜGYE AZ 1920 FEBRUÁR 16-RA ÖSSZEHÍVOTT NEMZETGYŰLÉSEN

Írta dr. MÁRER ERZSÉBET.*

Az 1920-22. évi nemzetgyűlés (ngy.) tárgyalásainak nevelésügyi szempontból való átvizsgálása teljes mértékben igazolta azt az előzetes föltevést, hogy a viharos idők után építő munkát kezdő törvényhozó testületben a nevelésről sok szónak kellett esnie.

Természetes ez annak, aki a háborút, főként azonban a háborút közvetlenül követő időszakot, az akkor lezajlott politikai eseményeknek az emberek lelkiületére tett hatásait nyitott szemmel figyelte. Meglehetősen általánossá vált az a vélemény, hogy nevelésünk szelleme és a nevelésügy szervezete nagyon is figyelmen kívül hagyta magyar életünk nevelési szükségleteit. Sokan meglátták, hogy az az egészségtelen szakadék, mely főnnállóit egyrészt az iskola és az u. n. „élet“ közölt, másrészt pedig a műveltebb társadalmi osztályok és az alig kiművelt nagytömeg között, nem kevéssé járult hozzá nemzeti szerencsétlenségünkhöz. A háborús évek alatt és nyomban utánok a személyes tanácsstalanságnak és az értékek bizonytalanságának idején a nevelés ügye óriási alapvető változáson ment át. Erre nézve nem egyedül az a mértékadó, hogy mennyi volt a reform, nem az újító javaslatok sokaságára gondolok, hanem inkább arra, hogy az egész ügy más megítélés alá esett.

Ez a változás, a nevelés jelentőségének megnövekedése a nevelés mivoltából is szükségképpen következett. A nevelésnek ugyanis lényegéhez tartozik az adott helyzethez való közvetlen kapcsolódás.

*) E közlemény nagy terjedelmű anyaggyűjtés eredményének aránylag rövid összefoglalása. A szerző, a Ferenc József-tud.-egyetem pedagógiai intézetének ösztöndíjas gyakornoka, áttanulmányozta az első nemzetgyűlés naplóját és irományait, nem csupán a közvetlenül nevelésügyi törvényjavaslatok tárgyalását, hanem a többiét is, amelyekkel kapcsolatban a nevelésre vonatkozó gondolatok merülhettek fel; átvizsgálta ily szempontból a költségvetési tárgyalásokat, miniszterelnöki beköszöntőket, az indítványokat és interpellációkat s mindezekből foglalta össze azt, amit lényegesnek tartott. Ezt az egész munkát 1933-ban végezte a szerző azzal a rendeltetéssel, hogy napjaink művelődéspolitikai törekvéseinek közvetlen előzményeit összeállítsa. E célból az anyaggyűjtést folytatta volna s az összefoglalást csak ideiglenesnek tekintette. Azonban hosszú betegség után 1934 ápr. 25-én meghalt, mielőtt csak ezt a szöveget is a közlésre teljesen elkészíthette volna. Ebből érthető némi töredezettség és hiányosság. A nemzetgyűlés nevelői gondolkodását így is jól megismerteti. *A szerkesztő.*

Igaz, hogy a nevelés célja egyetemes, idő- és térbeli határokat nem ismer, de ezt a végső célját csak az adott helyzethez, a változó körülményekhez szabott föladatak útján szolgálhatja sikeresen. Így az alkalmazkodás a nevelés sikerének is feltétele, de másfelől a nevelésre mindig szükségük is van azoknak, akik valamilyen alapvető és tartósnak óhajtott változást akarnak előidézni. A nevelés megújulása mindig valamely új politikai felfogásból, valamely világnézet céltudatos érvényesítéséből nyeri a legerősebb indításokat.

Midőn tehát 1920 februárjában széthullott, iránytvesztett közéletünk megújítására hosszú idő után összeült az első szuverén törvényhozó testület, ennek fel kellett ismernie, hogy céljait csak a nevelés útján közelítheti meg, a tartós építésnek a nevelés a feltétele. Éppen az újjáépítés szándékából következik az is, hogy kemény váddal illetik a múltat és nem győzik elégszer hangsúlyozni a múltnak felelősségét, de a neveléssel való törődés azt is bizonyítja, hogy a múlttal való leszámolás nem pusztán vádaskodás, hanem egyben mérlegelés is: mérlegre teszik a közéletünket addig irányító eszméket s a mérleg másik serpenyőjébe a jobb jövőt biztosító vezérlő elveket, okosabb intézkedéseket igyekeznek vetni. A nevelés ügyének tárgyalása ezen a nagy-en Janus-fejként mindig két síkba tekint: a múlt ostorozása karöltve jár a jövőt egyengető újítással.

Nem csodálható, hogy a nagy. tagjai a neveléssel kapcsolatban legtöbbet és legkeserűbben azt a vádat hangsúlyozzák, hogy nem neveltek bennünket az életre. Ez az ítélet akkor keletkezett, midőn látták, hogy a háború lelkiileg egészen készületlenül érte a nemzetet s meglepő új föladatak elé állította mind az egyest, mind az összességet. Megerősödött ez az ítélet, amikor nem lehetett titkolni, hogy a világban való háború előtti tájékozottságunk nemcsak kérdéssé, hanem semmivé vált, a szilárdnak tudott alap megingásával sok minden feltétlennek vélt érték egyszerre nagyon is viszonylagosnak bizonyult. Már a háborúban s még inkább a háborút követő időkben a közvetlen életszükségletek kielégítése, a máról-holnapra való élés jobb föltételeinek megteremtése vált égető kérdéssé azok számára is, akiknek az ilyesmi addig gondot sem okozott. Ezek a körülmények egyszerre életkérdéssé tették azt is, az lett a nagy-en legtöbbet hangoztatott követelménnyé, hogy legyen iskolaügyünk szervezete és nevelésünk szelleme gyakorlati, az új nemzedéket az élet közvetlen földataira készítsék elő. Ebből a gondolatmenetből szervesen következett az a törekvés, hogy a szakszerűség nevelésügyünk egész területén érvényesüljön.

A nevelés egész körét átfogó reformjavaslatok második csoportja különösen azt hangsúlyozza, hogy nevelésünk ne valami általánosságban akarjon korszerű lenni, hanem valósággal a magunk életkörülményeire legyen tekintettel, vagyis: legyen a nevelés

korszerű és határozottan magyar. A magyar életre való nevelés követelményei két irányra oszlanak. Hazánk mezőgazdasági jellege azt kívánja, hogy iskolaügyünk, főként a nagytömegre szabott népiskola a földműves-élet közvetlen szükségleteit vegye tekintetbe. Ezzel a követelménnyel a magyar életre való nevelés ügye a szakszerűség kérdéséhez kapcsolódik. Más oldalról azonban nagy nyomtatékkal hangsúlyozták azt a kétségtelenül teljes mértékben jogos kívánságot, hogy ne csupán agrár jellegünk kidomborításával, ne egyetlen népréteg iskoláztatásának szakirányú fejlesztésével szolgáljuk a nevelés terén az egyetemes magyar ügyet, hanem egész nevelésügyünket azok az elvek irányítsák, amelyek a jobb jövő útját egyenetlik^ Vagyis a politikai elgondolásoknak akartak érvényt szerezni a nevelés terén is. Fájdalom, a politikai szempont legtöbb esetben pártpolitikai érdekek szolgálását követelte, de tagadhatatlan az is, hogy ez a ngy. — legalább is egyesek ily tárgyú felszólalása — fölül tudott emelkedni a pártpolitikai szemponton és a nagy nemzeti egységet tartva szem előtt, átfogó jellegű művelődéspolitikai szempontokat is tudott adni.

Ezzel a művelődéspolitikai szemponttal kapcsolódik a magyar életre való nevelés egész kérdése a ngy.-en felmerült nevelésügyi gondolatok harmadik csoportjához. A múltra vonatkozólag az volt a legkeserűbb szemrehányás, hogy közéletünk irányításában a tervszerűtlenség, az ötletszerűség uralkodott. Legfontosabb föladatunknak eszerint azt látták a ngy-en, hogy végre átfogó, nagyvonalú nemzetfejlesztő kezdeményező munkába fogjunk. E követelménynek nevelésügyi jelentősége abban áll, hogy e tervszerű nemzetépítő munkában éppen a nevelés ügyét ismerték föl alapvetőnek. Ebből magyarázható, hogy a nevelés kérdésének nemcsak jelentősége, hanem kiterjedése is, „megnövekedett. Az államélet irányítására ható és az összesség sorsát meghatározó nevelést szinte azonosították a közgondoskodással: a nemzet minden tagjával való törődést sürgették. Minthogy pedig a nevelés a közösség életének kedvezőbbé alakítását az egyének minőségének javításával szolgálja, ez az égyén testi-lelki minőségével való törődés erősen jelentkezik. A nevelésügyi gondolatok harmadik csoportja tehát egészen elvi jelentőségű fölismeréseket és reformtörekvéseket foglal magában és a nevelői gondolkodás térfoglalásában két irányban tör előre. Azt kívánja .ugyanis, hogy a nevelői gondoskodás terjedjen ki a nemzet minden tagjára és az egyén életének mindenféle vonatkozására.

Teljes tudatában vagyok annak, hogy semmiféle osztályozás meg nem rögzítheti sem egyéni lelki életünknek, sem a közélet szellemi jelenségeinek számtalan ismert és nem ismert tényező által meghatározott valódi képét. Mégis jogosnak érzem, hogy a ngy-nek időrendben nézve összekuszáltnak, első tekintetre csupán ötletszerűnek látszó, de lényegileg mélyen gyökerező és messzenyúló

jelentőségű nevelésügyi tárgyalásait a szűkebb körből elvi magaslatra emelkedő három csoportba osszam. Ezeknek a tartalmat jelző iránymondatuk: I. Neveljen az iskola az életre, II. irányítsa nevelésünket a nemzeti gondolat és III. legyen köznevelésünk tervszerű.

I.

Az 1920 februárjában összeült ngy. tagjainak igen nagy többsége kormánypárti képviselő és két nagy táborra oszlik: a keresztény nemzeti és a kispárter. Az ellenzék száma kicsiny. A kormány nem visz kész nevelésügyi munkatervet a ngy. elé, zavaros közéletünk, a gyors intézkedéseket kívánó politikai helyzet nem is alkalmas nagyvonalú, messze jövőre számító törvényhozói munkásság megindítására. A közvetlen tennivalók foglalják el a kormány minden tagját s így a vallás-és közoktatásügyi minisztert is.

Huszár Károly miniszterelnök annak tudatában nyitja meg a ngy.-t, hogy személyes megbízatása mihamar lejár és midőn az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslattal a törvényhozói munkát újra megindítja, sem a v.- és közokt. tárcáról mint sajátos munkaterületről, sem a közszellem irányításáról mint nevelői föladról nem beszél. *Simonyi-Semadam Sándor*, ki 1920 március 17-én mondja el miniszterelnöki beköszöntőjét, e tárcára vonatkozóan csak nagy általánosságban az uralkodó politikai irányzat érvényesítését tűzi ki célul, mondván: „a közoktatás terén óriási feladatok várnak ránk s a közoktatásügyi miniszter úrnak első feladata lesz az oktatás revízióját keresztülvinni nemzeti és keresztény szempontból“. (N. I. 123).

Annál nagyobb mértékben jelentkeznek — mégpedig határozott javaslatokban — a ngy-en először képviselt érdekközösségnek, a kispárter pártjának kezdeményező- ereje. A kispárter egyik tagja, *Pásztor József* azt mondja: „Nem vágyunk mi ide, sem érdekből“ sem hiúságból. Azért érdemesített minket népünk közbizalma arra, hogy ide küldjön, hogy a különben jóakarátú, jóhiszemű elméleti képzettséget gyakorlati tapasztalatainkkal tökéletesítve, tapasztalatainkat értékesítsük a köz és a haza javára, mert a háború alatt, mikor már nem lehetett a megszokott régi vágányon haladni, akkor láttuk csak igazán, milyen tájékozatlanok itt fent (Budapesten) a falusi viszonyok iránt és akkor láttuk csak, hogy tiz doktorátussal rendelkező egyénnek a képzettsége sem elegendő ahhoz, hogy alkalmas legyen a társadalom vezetésére, ha nincsenek meg a szükséges gyakorlati tapasztalatai“ (N. II. 385). A kispárter tehát, mely közvetlen életszükségletből a magyar közélet új szempontjainak a törvényhozásban való érvényesítése céljából vált a politikai élet egyik legfontosabb tényezőjévé, teljesen következetes marad irányához és küldetéséhez, midőn a nevelés

ügyére vonatkozóan is a gyakorlati elit szükségleteinek számbavételét sürgeti. E párt kezdeményezése nem ötletszerű jelenség. Régi, évtizedek óta tapasztalt és panaszolt hiányok szolgálnak alapul ama sokirányú reformjavaslatokhoz, amelyek a nagy megindulásakor kifejezésre jutnak. Szakemberek által jólismert és általánosan megérezett szükségletek törnek maguknak — mégpedig óriási erővel — utat a megvalósításra s valóban már a nagy életének első heteiben valami úton-módon megjelenik minden oly gondolat és törekvés, amely mind az eme nagy által megalkotott törvénycikkekben, mind a későbbi húszas évek folyamán véghezvitt nagy reformokban megvalósult. Az első általános jellegű törvényjavaslat tárgyalása, az indemnitásnak április hóban való megvitatása alkalmat nyújtott a sokféle reformjavaslat szóvátételére, így tehát midőn 1920 április 26-án Haller István vkm. első ízben ad a kormány részéről a v. és közokt. tárcára vonatkozó részletes munkatervet, az mintegy összefoglalása mindannak, amit az indemnitási vita folyamán a nagy tagjai maguk is sürgettek.

Az első konkrétum a kisgazda érdeket nagy tudással és hozzáértéssel képviselő, de egyszersmind az összesség javát felismerő *Gaál Gaszton* nevéhez fűződik, aki még március 18-án Simonyi-Semadam programbeszédére válaszolva kívánja nevelésünk újjászervezésében a *gyakorlati jelleg* határozottabb kidomborítását. „Az méltóztatott mondani, hogy a közoktatás keresztény és nemzeti szempontból való revíziója feltétlenül szükséges. Én mindezt a két szempontot aláírom, de pártom nevében még egy szempontot kell követelnem és erre nézve rekriminálnom. A falusi közoktatás úgy, ahogy az ma van, teljesen fenntarthatatlan, az nem felel meg a célnak. A mai falusi oktatás olyan embereket nevel a falunak, akik a modern közgazdasági élet szövevényes helyzetébe, ezer útvesszőjébe magukat sehogy sem tudják beetalálni és akik ennek folytán egy modern közgazdasági vonatkozásokkal szaturált államéletből előálló minden helyzetnek ki vannak szolgáltatva. Tessék a falusi nevelést, praktikussá tenni, tessék azt a falusi követelményekhez alkalmazni. A városi nevelés ám maradjon úgy, amint most van, ha az jó, ehhez nem szólok hozzá, mert nem értek hozzá, de hogy a falusi nevelés tökéletesen helytelen, hogy az nem a praktikumnak nevel, nem arra tanítja meg a kisgazdának, a falunak gyermekét, amire az életben szüksége lesz, ezt állítom, mert ennek számtalan rossz hatásait napról-napra tapasztalom“. (N. I. 140.)

Ettől kezdve állandó a sürgetés, hogy a gyakorlati élet követelményeit teljesítsék, amint Schandl Károly mondja: „a kisgazda és földművespárt az életnek szánja az iskolát“ (N. II. 103). Nagy, országos érdeket kíván a kisgazda párt ezzel szolgálni: az új szellemű nevelés ne csupán a földműves-életre készítsen elő jobban, hanem minden fokon és minden iskolafajban a közvetlen, mai föladatakkal szemben

való helytállásra tegyen képessé. Ezzel nevelésünk annak a nagy nemzeti megújulásnak szolgálatába áll, amelyet az új nemzeti, azaz tervszerű és magyar politikától elvártak. Legvilágosabban Vasadi Balogh György fejezi ki ezt a gondolatot: „... az átalakító nagy munkában elsőrangú szerepét látom a közoktatásnak, annak a közoktatásnak, amely kell, hogy már az elemi iskolában megkezdődjék és a legmagasabb fokig végrehajtva rátérjen végre arra, ami eddig egy iskolában sem volt meg, hogy életre neveljen az iskola“ (N. II. 50). Ne bízsa a dolgot az iskola „egyszerűen a régi módi szerint“ arra, hogy a fiatalember gyakorlati tudását az apjától tanulja meg, amiként az apja a nagyapjától tanulta. „Súlyos erőpazarlás, a nemzeti erő tudatos Tönkretétele“, ha az elemi iskola a gyermeket csak arra tanítja meg, hogyha az iskolából kimegy, az „élet rúgni, taszítani, pofozni fogja“ és a saját kárán kell megtanulnia, amire a gyakorlatban szüksége van (N. II). A múlt iskolája nem törődött a nemzeti munkaerő fokozásával: az egyén formális képzését szolgáló iskolarendszerünk oly fényűzés volt, amelyet még nagy nemzetek sem bírnának el. „Tulajdonképpen sok esztendőt ellopunk az ifjúságtól, elvonjuk őket a nemzeti termelőmunkától, viszont nem adjuk meg nekik az erőt, amellyel később a nemzeti vagyoni gyarapításához hozzájárulhatnának“ (N II). Ezt kell orvosolnunk, egész nevelésügyünket át kell reformálnunk: olyan „tanítási rendszernek kell beállni, amely a gyakorlati élettel számol. Ennek a tanítási rendszernek kell megteremtenie az új gazdasági rendszert, amely új gazdasági rendszer fog bennünket elvezetni az állami pénzügyek szilárdságához, biztonságához és ezen keresztül a területi integritáshoz“ (N II).

Amit itt Vasadi Balogh György a múlt nevelésének szeméret, az a kisgazda párt részéről majd minden fölszólalásban abban a panaszban jelenik meg, hogy a *földműves-élet gyakorlatára való előkészítés* teljesen hiányzott nevelésünkéből. Annak ellenére, hogy Magyarország lakosságának 62.5 százaléka földműveléssel foglalkozott (Hegedűs György, N I 400), nálunk „nincs iskola azzal a céllal, hogy kisgazdát neveljen“ (Sokoropátkai Szabó István, N. X.)

Ez a követelmény, amely itt az életre-nevelés jelszavával hatalmas erővel jelentkezik, ugyanakkor más célzattal, de nem kevesebb nyomatékkal mint a *gyakorlati pályákra való előkészítés* szükségességének hangsúlyozása is kifejezésre jut. A gyakorlati jelleg érvényesülésétől ugyanis nem csupán azt várják, hogy az életben való helytállást szolgálja, hanem a praktikus szellemű, szabad pályán elhelyezkedett zsidósággal szemben való térfoglalást is. Leghatározottabban Hegedűs György fejezi ki ezt a gondolatot: „Tagadhatatlan, hogy ma Magyarországon a zsidóság szellemileg és gazdaságilag is óriási percentet és óriási hányadot képvisel. Ha tehát mi ezzel a zsidósággal szemben egy új magyar generációt nem neve-

lünk, ha a praktikus pályákat, a kereskedelmet, vagy a tudományos pályák közül az orvosit, vagy másokat egy új generáció el; nem foglalja, akkor t. ngy., annyi és annyi keresztény léleknek az idealizmusa és vágyakozása mind meg fog szünni és el fog mosódni, mielőtt még ezekből a vágyakozásokból csak egy is megvalósult volna“ (N I 396.)

E két különböző szempontnak a követelmények megegyezése által való összekapcsolódása oly lendületet adott az egész kérdés-csoportnak, hogy ez úgyszólván „az“ új magyar nevelésügyi problémává nőtte ki magát, ami a közgazdasági kiművelés szükségességének fölismerésével és a minden más újítást megelőzően létesült közgazdaságtudományi kar felállításával jutott kifejezésre, mert mint ezt Teleki Pál gr. miniszterelnöki programbeszédében mondotta, erre a karra szükség van „azért is, mert ezen az alapon kívánjuk nevelni az államélet vezetésére ezentúl hívatott embereinkél“ (N IV). Haller vkm. még az új tudományegyetemi törvény élvél is azt állítja föl, hogy a teoretikus tudást a praktikus pályákra való ismeretekkel lehetőleg kiegészítse (N II).*

Haller István vkm. programbeszédében (1920 április 26-án) egyébként három nagy mulasztást könyvel addigi köznevelésünk számlájára. A nemzeti öntudat kifejlesztésének és a testnevelés ügyének elhanyagolása mellett leghosszabban és legnagyobb keserűséggel arról számol be, hogy a múltban a nevelés nem tudta az iskolát közelhozni az élethez. Ezt akarván jóvátenni, nevelésünk újjászervezésének alap gondolatául azt állítja föl, hogy neveljen az iskola ideálisabban és tanítson reálisabban s ennek a célnak: gyakorlati életre nevelésnek az érdekében akarja a közgazdasági ismereteknek iskolaszervezetünk minden fokán való tanítását kötelezővé tenni, népiskoláink mellett kísérleti telepeket létesíteni, ismétlőiskoláinkat gazdasági szaktanfolyamokká átalakítani és polgári iskoláinkból mezőgazdasági és ipartechnikai polgári iskolákat fejleszteni (N. II.). **

* Művelt középosztályunk gazdasági irányban való kiművelése a ngy. egész tartama alatt egyike a legtöbbet hangoztatott szükségleteknek. Haller vkm. programbeszédében (N II) az intelligens elem jobb elhelyezkedését és védelmét szolgáló sokirányú műszaki átképzőtanfolyamok létesítését ígéri. Bethlen miniszterelnök (N IX) a nagystíliú középosztálypolitika első lépéseként a menekült és kiszorult államhivatalnokok számára szervezendő átképzőtanfolyamokat jelöli meg. Az 1920/21. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslat előadója Iklódy-Szabó János (N IX 37) is azt hangsúlyozza, hogy a felsőbb leányiskolára nézve is az az álláspont, hogy a leánynevelés is a szigorúan tudományos nevelés helyett inkább a gyakorlati pályákra volna terelendő.

** Ez az életre-nevelés jelszavával (1. Teleki miniszterelnöki programbeszédében: „ . . . a gazdasági oktatás . . . is szívünkön fekszik, ép úgy mint a testnevelés kérdése és egyáltalában az a kérdés, hogy az életre nevel-

Egészen hasonló szellemtől áthatva adta be már néhány nappal Haller programbeszéde előtt Schlachta Margit a nygy.-en az első nevelésügyi határozati javaslatot (N. II. 187-189). Ebben három követelményt állít föl. Törvényjavaslatot sürget a dajkaság eltörlésére, illetőleg a tejttestvériség kötelezővé tételére; rámutat annak szükségességére, hogy a keresztény erkölcstannak megfelelően radikális revízió alá kell venni az összes erkölcsrendészeti törvényeket és intézkedéseket és végül azt kéri a kormánytól, hogy dolgoztasson ki törvényjavaslatot a régsürgetett iskolareform megvalósítására. A reformban a vezető szempontok: először a gyermek egészségének megvédése, másodsorban a gazdasági érdekek szolgálata (munkaiskolák) és csak harmadsorban az elméleti tudás és klasszikus műveltség (erre: általános, élénk éljenzés). Az indokolásban azt mondja: „Csodálatos, hogy nálunk az iskolák milyen keveset látszanak tudni az életről, mintha mi oly dúsgazdag állam volnánk, amelyben az iskola luxus, amely megengedheti magának azt a fényűzést, hogy a gyermekeket és a leendő polgárokat elméleti tudásnak a tömegével tömje tele“. A reformokat nem elméleti tudósokra akarja bízni, hanem „gyakorlati tanügyi szakőrökre, nemzetgazdászokra és orvosokra“. „Kívánatosnak tartanám, — úgymond — hogy az iskolareformot tárgyi szempontból is kezeljük és kialakuljon nálunk négy típus és pedig a háztartási, ipari, kereskedelmi és gazdasági iskolák típusa.“

jünk; N. IV. 143) összefogott mozgalom nemcsak a szorosán vett gazdaságtudományi ismeretek tanítását akarta az iskolában meghonosítani (amire vonatkozóan egyébként még a nygy. határozata előtt miniszteri rendelet adatott ki: a 200. 884/1919 B. I. és 110, 492/1920 V. számú rendeletek), hanem más irányú, részint egészen gyakorlati jellegű, részint szélesebbkörű művelődéspolitikai tervekben fakadt, a mai életünkben való eligazodást szolgáló ismeretanyag továbbadását is óhajtotta. Így: Kuna P. András földműves iskolákban és gazdasági intézetekben nyersanyagok termelése és kikészítése, a népiskola IV.-VI. leányosztályaiban fonás és szövés (N. X. 546); Giesswein Sándor az eszperantó tanítása mint az emberi szolidaritásra nevelés eszköze (N. X); Gerencsér István elfogadott két indítványa a világháború eseményeinek az elemi és középiskolában való ismertetése és a trianoni békének tantervbe illesztett tanítása tárgyában, abból a célból, hogy a múlt eseményeiből tanulságokat tudjunk meríteni (N. X. 575—577); ugyanő sürgeti, hogy a leányoktatásban is intenzívebb gazdálkodásra kell nevelni és e célból a leányok ismétlőiskoláiban a falusi munkálkodás minden irányában gyakorlati ismereteket kell bevezetni (N. XI. 241—246); Kiss Menyhért kívánalma, hogy a középiskolának általában művelő jellege mellett a társadalmi gazdaságtant, a kereskedelmi és polgári iskolákban azonkívül termeléstudományt és az agrárjelleggel kapcsolatos tudományágakat kellene tanítani (N. XIV. 391); Lingauer Albin: a közép- és felsőoktatás reformjával kapcsolatosan nagyobb gonddal kell szorgalmazni, sőt alsóbb osztályokban kötelezővé kell tenni a gyorsírást.

A legmeglepőbb Schlachta Margit fejtegetéseiben talán éppen ez az utolsó fordulat: a tárgyi szempontnak a szakiskolákkal való összekapcsolása. Mi — a neveléstudomány önállóságának idején súlyosan számításba jövő évtizeddel később — hajlandók vagyunk a nevelésnek tárgyi szempontok szerint való igazodásán azt érteni, hogy a nevelői gyakorlatban, a nevelésügy szervezésében egyedül a nevelői szempontnak szabad érvényesülnie. Számunkra a tárgyi szempont: a sajátos nevelői szempont alkalmazása. Schlachta Margit beszéde akaratlanul is világosságot vet az elhangzott kívánságok egész sorára és egyszerre megérteti velünk azt is, hogy a szakszerűséget mily elválaszthatatlanul összetartozónak érzik az életnevelés problémájával. Valóban, a munkaiskola követelménye „gazdasági érdekek szolgálatába állított iskola, vagy még inkább elszűkítve: háztartási, ipari, kereskedelmi és gazdasági szakiskolák formájában jelenik meg, holott a munkaiskola jelszava elsősorban a nevelés módszerére vonatkozó törekvéseket jelent.

Azonban méltánytalan lenne és kicsinyes szavakba-akaszzkodást jelentene, ha *a szakszerűség követelményét* csak ily elszűkítésnek éreznők és nem akarnók meglátni a szavak mögött rejlő szellemet és azt a tényt, hogy ebben a formában éppen a szélesebb körű: a nem szakemberektől származó, de a nevelés egész irányát megszabni kívánó törekvés jelenik meg.

A követelések óriási többsége *a földműves osztály számára ^szakszerű kiképzést*, vagyis elemi fokú mezőgazdasági oktatást sürget. Ennek mezőgazdasági jellegű közéletünkön kívül többféle oka lehet. Számbaveendő mindenesetre az a mozzanat is, hogy a földműves érdekeket képviselő kisgazdapárttól ered a legtöbb indítás. Ne feledjük azonban azt sem, hogy nemzeti megerősödésünk jelszava a többtermelés volt és hogy termelésen, termelő munkán főként a föld megmunkálását értették, (I. Haller: a szántóvető ember munkája „a legfőlségesebb mesterség a világon, az Úristent a teremtés munkájában követni tudja“; az iparosról: „bizonyos fokig ő is végez teremtő munkát“). Bizonyosan hozzájárult továbbá a szakszerű elemi iskola kérdésének előtérbe jutásához annak tudata is, hogy a föld művelésügyi kormány „lázasan készíti elő a földreformot, hogy a kisembereknek földet adjon“ (Schandl Károly, N II. 103); az pedig ismeretes volt, hogy „a földreform és az elemi oktatás reformja elválaszthatatlan“ (Schandl u. o.)₁ sőt Dräxler János azt mondja: „Sokkal fontosabbnak és szinte sürgősebbnek tartom az iskola kérdésének a falun való megoldását, mint magát a földreform kérdését“ (N VI).

A kezdeményezés szempontjából már említett és oly nevezetes első indemnitási vita keretében csírájában fölmerülnek a később e téren kifejtett gondolatok is. Hegedűs György azt sürgeti, hogy a földműves-szakoktatás már az elemi iskolában vegye kezdetét,

továbbá kívánatosnak mondja szakavatott férfiak által vezetett népies tanfolyamok szervezését és a szakszerű gazdálkodást szemléltető bemutató-földek létesítését (N I.). Schandl a szakszerűséget az által véli szolgálni, hogy a gazdasági ismétlőiskolákat önálló gazdasági iskolákká kívánja fejleszteni és azokat a földművelésügyi minisztérium ügykörébe, utalná (N. II. 103—105). Ugyanakkor Somogyi István fölszólalásában az ellenvélemény csírája is fölbukkan (N. II. 218). Azt mondja: általában tanultabb embereket kell nevelnünk, az osztatlan iskolákat osztottakká kell átalakítanunk. „Ne legyünk annak a felfogásnak hívei, hogy elég a parasztnak annyi tudomány, hogy eresz alá álljon, mikor esik az eső.“ Ez az általában magasabb műveltséget kívánó irány nem az elemi iskola szakszerűsítését kívánja, hanem, mint pl. Drózdny Qyözö (N. II. 322) a tanköteles kor fölemelésével és a 8 osztályúvá fejlesztett népiszkola keretében, az iskolához csatolt terület mintaszerű megművelésével kívánja a mezőgazdasági kiművelés lehetővé tételét.

Ez az egész kérdés 1920 őszén, a földbirtok helyesebb eloszlásáról szóló törvényjavaslat megvitatásakor kerül alapos megvitatásra. A gazdasági szakoktatás legnevezetesebb szószólója Széchenyi Viktor gr., oly iskolafaj létesítését sürgeti, amely a leendő kisbirtokost látja el szakoktatással. Elsőrangú nemzeti érdek lévén, hogy a gazdasági szakoktatás minden fokon érvényesüljön, hogy a földbirtok eloszlásának újabb szabályozása a termelési átlagot ne csökkentse, kifejti, hogy az állam mint a járadékbirtok adományozója, kötelezze a járadékbirtokost arra, hogy gyermekeit a létesítendő szakirányú iskolába járassa, ő maga pedig a téli tanfolyamokon vegyen részt. Határozati javaslatot nyújt be, ebben az új iskolatípus létesítésére kívánja felszólítani a földművelésügyi minisztert, de a javaslatot a nyg. nem fogadja el (N. VI).

Néhány hónappal később, az 1920/21. évi költségvetésben a földművelésügyi tárcára vonatkozó rész megvitatásakor Széchenyi újból sürgeti a mezőgazdasági szakoktatás megvalósítását, hangsúlyozván, hogy a földreform csak akkor vezet többtermelésre, ha a kiscgazdáknak szaktudásuk van. A szakoktatás szervezésére Buday .Barna-tervét adja elő. Eszerint a gazdasági szakoktatás kétfagra oszlik: a felnőttek és a kiscgazdaiifjak oktatására. A felnőttek oktatásában a szaktanári intézményt sürgeti. Ezek télen át tanfolyamokat tartanának, nyáron pedig a gazdaságokat járnak be. (Meyénként gazdasági felügyelői állást, járásonként pedig egy-két mintagazdaságot kellene szervezni. A kiscgazdaiifjak szakoktatását a gazdasági ismétlőiskola újjászervezésével: a vasárnapi tanfolyamoknak önálló gazdasági iskolákká való fejlesztésével kívánja szolgálni. E fölé még egy, a földművesiskolából átszervezett négyosztályos kiscgazdaiskolát tervez úgy, hogy a szakszerű kiművelés egészen a 16 éves korig tartana. Újból határozati javaslatot nyújt

be, 1921 márc. 5 kelettel, 21 képviselő aláírásával s ezt a javaslatot a ngy. elfogadja. *

Ugyancsak új szakiskola létesítése mellett foglal állást Budaváry László is. Határozati javaslatot nyújt be, hogy mezőgazdasági szakiskolát létesítsenek minden olyan községben, amelynek lakói legalább 50 százalékban földműveléssel foglalkoznak. A ngy. ezt az indítványt nem fogadja el (N. VI. 389). A nagy többség ugyanis a másik megoldást: a népiskola kifejlesztését helyesli és ezen belül akarja megvalósítani a szakszerű kiművelést. Szabó Gy. János mutat rá először arra, hogy *akiket földhöz akarunk juttatni*, legnagyobb részt analfabéták. Tehát nem gazdasági szakiskolára van szükség, hanem inkább az elemi iskola szerveztessék át oly módon, hogy a 4 elemi iskolai osztályhoz kiegészítésül kötelezően kapcsolódják a 4 polgári iskolai osztály (N. VI. 352). Erre utal Giesswein Sándor: „Igenis azt óhajtjuk, hogy a mi magyar földművesosztályunk ne csak praktikus tudással, hanem elméleti kiképzéssel is és a munkához való teljes kedvvel dolgozzék. Ebből a szempontból teljes szívvel-lélekkel hozzájárulok Szabó indítványának lényegéhez. Hogy azután polgári iskolának hívjuk-e vagy a népiskola felsőbb osztályának, az mindegy, a lényeg a fő“ (N. VI. 357.) Dräxler János is a 8 osztályú elemi iskola mellett foglal állást és ennek az iskolának felsőbb osztályaiban akarja a gazdasági elméletet és gyakorlatot tanítani (N. VI. 377—378). Barla-Szabó József a falusi életviszonyokhoz és életszokásokhoz való alkalmazkodáson kívül még az egészségügyi műveltség alapjait is bele kívánja vinni az új falusi elemi iskolai oktatásba (N. VI. 405). Ugyanezt, a tantervek egészségügyi kérdésekkel való kibővítését sürgeti Erődi-Hárrach Béla, aki az elemi iskola 4 osztálya fölé épített kötelező, ugyancsak négyosztályos továbbképzőben az illető vidék igényeinek megfelelően mezőgazdasági vagy ipari kiművelést is óhajt (N. VI. 420—421). Vasadi Balogh György a kisgazdák nevelése érdekében az iskoláztatási kötelességnek 10 évre való fölemelését és a szakoktatás szervezését sürgeti (N. X. 76—80).

Szorosan kapcsolatos az elemi fokú szakképzés kérdésével *ajánítóképzés reformja* s itt is — mint amott — két fölfogás áll szemben: a tanítóképzés keretén belül történő előkészítés és a külön szakszerű kiművelés álláspontja. Schandl Károly, ki már 1920 áprilisában rámutat arra, hogy a falu számára szükséges és a várostól eltérő elemi oktatást csak úgy lehet megvalósítani, ha a falusi és városi tanítóóság egészen más tanítóképzést nyer (N. II.

* 1922. január 28-án, néhány nappal a ngy. föloszlatása előtt Széchenyi Viktor gr. interpellációval fordul a földművelésügyi miniszterhez: mi az akadálya annak, hogy az elfogadott határozati javaslat értelmében való intézkedés mindezeideig elmaradt (N. XVI. 99—100).

103—105), a földreform megvitatásakor ezt a gondolatot alaposabban kifejti és hangsúlyozza, hogy a városi és falusi tanítóképzést ketté kell választani, mert a falun mezőgazdaságilag képzett tanítók kellenek, akik az iskolaföldekből mintagazdaságokat tudnak csinálni (N. VI. 414). Budaváry László a földreform tárgyalásakor határozati javaslatot nyújt be; szerinte a gazdasági szakoktatás törvényes megvalósítása előtt a tanítók alaposabb gazdasági kiképzése céljából sürgősen mezőgazdasági tanfolyamokat kell létesíteni (N VI 389). A nyg. ezt az indítványt nem fogadja el, annál is inkább, minthogy maga Nagyatádi Szabó István, a törvényjavaslatot benyújtó földművelésügyi miniszter a javaslat ellen nyilatkozik, kifejtvén, hogy a tanítókra szükség van, tehát nem lehet őket tanfolyamokra elvinni. Ezzel szemben azt kívánja, hogy a tanítóképzőket alakítsák át, még pedig oly módon, hogy inkább tartson a képzés egy évvel tovább, de szerezzék meg a leendő tanítók ott a szükséges gazdasági ismereteket is (N VI 466—467).

Széchenyi Viktor gr. Buday Barna tervével kapcsolatosan azt fejti ki, hogy a tanítók számára a gazdasági akadémia elvégzése vagy pedig a földművesiskolákban egy-két éves tanfolyam szervezése volna ajánlatos. A tanítóképzőben pedig csak gazdasági akadémiai végzett tanár dolgozzék (N X 539—542).

A tanítóképzés ilyen reformját, szakszerű irányban való fejlesztését azonban nemcsak mezőgazdasági szakoktatásunk érdekében hangoztatják, hanem ez egy másik, a nyg. életében éppen ilyen mértékben számottevő, de politikai jellegű mozgalomnak is kitűzött programpontja. E politikai mozgalom nem a kisgazdák köréből indul ki s a tanítóság szociális helyzetének javításával kapcsolatosan kívánja a tanítóképzésben a szakszerűség érvényesítését s ami ezzel együttjár: a tanítóképzőnek akadémiai rangra emelését.

Első és legtöbbször szereplő szószólója ennek, a tanítóság anyagi helyzetének javítására irányuló törekvésnek Budaváry László, maga is néptanító. Már 1920 április 22-én, tehát még a mezőgazdasági szakszerű kiképzés megvitatása előtt sürgeti, hogy — tekintettel a tanítók hátrányos elhelyezkedési lehetőségeire az érettségizettekkel szemben — a tanítóképzést oly formán kellene átalakítani, hogy csak középiskolai végzettséggel lehessen tanítóképzőbe menni és ez az intézet ily módon szakszerű főiskolává nőné ki magát (N II 143—152). Jobb anyagi elhelyeződést és több megbecsülést a társadalom részéről, az előléptetés lehetőségét szolgálná a felügyelet szakszerűsítése is. Egészen hasonló Nagy János (egri) kívánsága, melyet az 1920/21. évi költségvetés megvitatásakor ad elő. Csernus Mihály azt emeli ki, hogy *magasabb* képesítés által a magasabb fizetési osztályok is megnyílnának a tanítóság előtt, miáltal a tanítóképzés reformja a kommunizmus elleni védekezés

főszközévé emelkednék (N X 314—315). Dräxler János is a tanítóképzőnek akadémiai rangra emelése mellett foglal állást.*

A kormány részéről Vass József vkm. 1921 szeptember 24-én törvényjavaslatot nyújt be a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. te. kiegészítéséről (írom. 369. szám. J. XII. 19.), A javaslat szerint oly, legalább 4 évfolyamú tanintézetek elvégzése, amelyekben a föl-

* A Budaváry által kezdeményezett törekvés egyike ama kérdéseknek, melyek a ngy. egész életében nem csökkenő nyomatékkal jelennek meg. A felekezeti és nem állami tanítóság sérelmes helyzetének javítását ő maga 1920 október 27-ikén interpelláció tárgyává teszi (N VI 186-189), majd — midőn úgy látja, hogy e fölszólalásának foganatja nincs — 1921 március 19-és az indemnitási vita keretében (N IX 99) és április 20.-án újabb interpelláció formájában (N IX 226-227) sürgeti e kérdés elintézését. — Hasonló tárgyban interpellál Csukás Endre 1920 szeptember 18-án (N V 406) és 1921 március 5-én (N VIII 420—423) azt sürgetvén, hogy az állami fizetéskiegészítés kiutalása közvetlenül a tanfelügyelőség útján történjék (I. 50,300. 1921 K. Ü. számú rendelet). Ezt teszi Zeőke Antal is 1921 július 19-én (N XII 69). Diäxler János a tanítók vasúti kedvezménye tárgyában interpellál (N IV 306). Mózer Ernő az alsó papság számára kér sürgős segítséget (N VII 328—330). Hornyánszky Zoltán a kultuszárca ügykörébe tartozó nyugdíjasok lakbéryugdíjpótlékát és drágasági segélyét sürget UN VIII 151). Usetty Ferenc az 1920/21. évi költségvetés vitájában erre nézve határozati javaslatot is ad be, melyet a ngy. elfogad (N X 602—610). Előléptetési arányban más állami tisztviselőkkel való megegyezést, a helyettes tanári intézmény törlését, gyakorló tanárjelöltek honorálását, hadviselt tanárjelöltek harctéri szolgálatának beszámítását sürgeti, továbbá azt kéri, hogy nyugdíjazás esetén a tanítók megfelelő címet kapjanak és kitüntetésekben részesüljenek (Budaváry azt kívánta, hogy 5 évig szolgált tanítók számára igazgatói tanfolyamokat kell létesíteni: ennek elvégzése igazgatói címmel és jelleggel járna; N II 143—152). A tanítóság előnyösebb elhelyeződését szolgálja Budaváry indítványa a gazdasági felügyelői szolgálatról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor, eszerint gazdasági tanfolyamot végzett tanítók is kinevezhetők lennének gazdasági felügyelőkké. A ngy. az erre vonatkozó, a törvényjavaslat szövegét pótló módosítást nem fogadja el, annál is inkább, mert a földm. miniszter rámutatott arra, hogy a menekült gazdasági felügyelők számát tekintve, állások tulajdonképen nincsenek üresedésben (N XII 259—261). Ugyancsak Budaváry sürgeti a [Nemzetnevelők Kamarájára vonatkozó törvényjavaslatot, de az erre vonatkozó határozati javaslatát sem fogadta el a ngy. (N X 598—599). A középiskolai tanárok érdekében Vasadi Balogh György szólal föl s azt kéri, hogy ama középiskolai tanárok, akik az 1912-es nyugdíjtörvény értelmében a 30 éves szolgálat mellett optáltak és ezáltal lakbéryugdíjuktól elestek, a megváltozott viszonyokra való tekintettel megegyeszer gyakorolhassák optálási jogukat (N XII 545-546). Hornyánszky Zoltán a felekezeti középiskolai tanárok drágasági segélyének az állami tanárok segélyének összegére való emelését kéri (N XVII 253-254).

vétel kelléke a középiskola 4 alsó osztályának befejezése, az 1883: I. tc-ben középiskolai végzettséghez kötött állások betöltésére képesít. Ez a törvényjavaslat ily formában nem került tárgyalásra, de a szövegezésben való némi módosítással fölvettek az 1920/21. költségvetési év 1922 június végéig való kiterjesztése tárgyában beadott törvényjavaslatba és annak keretében megszavazták mint az 1922: I. te. 23. §-át.

A közszolgálati tisztviselők anyagi helyzetének javítása és az erre szükséges fedezet biztosítása tárgyában benyújtott "törvényjavaslatban a vkm. arra kér fölhatalmazást, hogy az államsegélyt élvező községi, hitfelekezeti, társulati vagy egyesületi tanítói állásokat felülvizsgálva, az államsegélyt 1922 június végéig megszüntethesse. Továbbá, minthogy a közalapítvány birtokainak 40 %-a a megszállott területen van, a közalapítványokból rendszeresített állásokat felülvizsgálja és 1922 júliustól megszüntesse (Szabóky Jenő, a törvényjavaslat előadója, N. XVI. 312.). E törvényjavaslat ellen azonban a tanítóság érdekeit szolgáló képviselők élénken tiltakoztak.*

A középfokú iskolákra nézve a szakszerűség kérdését távolról sem érzik oly fontosnak, mint az alsófokú iskolák terén. Természetesen azonban ezen a téren sem tűnhetett el nyomtalanul a gyakorlatra nevelés gondolata és itt — a csekélyszámú fölszólalásokat összevetve — úgy látszik, arra irányul, hogy a középiskolákat egyrészt egységesítse, másrészt a tudományos képzést a nagytömeget nevelő középiskolától elválassa. Ily értelmű Vasadi Balogh György fölszólalása: „Szeretném tudni, hogy sokféle típusú középiskoláink közül melyiknek van egyenesen őszintén bevallott célja és melyiknek van meg a módja arra, hogy e célra képezzen. Gimnáziumunkat tudományképzővé tették, de a szabályok kimondják, hogy a VI. osztály képesít ilyen és ilyen hivatalra, az érettségi erre) meg arra, szóval a bizonyítvány képesít, ám abban az ifjában nincs meg igazában az az elméleti tudomány sem, amelyet az iskolának beléje kellett volna csöpögtetnie. A helyes megoldás az volna, hogy legyen egy olyan iskolatípusunk, amely tudományos pályára készít

* Cserti József (N. XVI. 342-343.) és Nagy János (egri) (N. XVII. 22.) a természetbeni járandóságok felülvizsgálása és újból való értékelése ellen szólalnak föl, kifejtve, hogyha az a megváltozott pénzérték következtében többet ér is, de a családnak szükségleteit fedezvén, annak létminimumához továbbra is szükséges. Kerekes Mihály (N. XVI. 373.), Gerencsér István (N. XVI. 376.), Budaváry László (N. XVII. 26.) a tanítói létszám csökkentésének nemzeti veszedelmére mutatnak rá. Ennek ellensúlyozására Budaváry a törvényjavaslat részletes megvitatásakor határozati javaslatot ad be; eszerint, ha a vkm. valamely iskolától az államsegélyt megvonja, a tanítói állás mégis csak a vkm. hozzájárulásával szüntethető meg. A nyg. ezt a javaslatot elfogadja (N. XVII. 56-58.).

elő, de viszont nevetségesnek vélem azt, hogy a gyakorlati pályára indulókat latin, német nyelvvel, fizikával gyötörjük, holott az ő hivatásuknak mindehhez semmi köze nincs. Legyen tehát egy másik középiskola-típus, amely az élet számára készítsen elő, mert a jelenlegi állapotra az élet alaposan rácsfolt és u. n. tudományosan képzett embereink sem elméleti tudással nem rendelkeznek, sem a praxisban boldogulni nem tudnak“ (N. 1.). A humánus középiskolához közelebb van Giesswein Sándor terve, aki a középiskolákról azt mondja: „... látom, hogy kezdenek a pedagógusok egyetérteni, t. i. abban, hogy lehetőleg egységesíteni kell a különféle tanintézeteket. Nem tudom, hogy ezen a téren meddig fognak elmenni, de az én nézetem az, hogy az alapnak közösnek kell lennie, hogy megszűnjék már egyszer a különbség a gimnazista és a realista között és hogy legalább bizonyos korig a realista is tanuljon latinul, mert a mi görög-latin kultúránk melleit egy kis latinra mindenkinek szüksége van“ (N. I. 451.).

Az egységesítés mellett foglal állást Csernus Mihály is, aki azt kívánja, hogy a gimnáziumot a realiskolával egyesítsük és a realiskola néhány tantárgyát a polgári iskolába áttéve, azt 8 osztályúvá fejlesszük (N. X. 314-315.). Ezzel szemben határozott szakszerű képzésért száll síkra Patacsi Dénes, aki gazdasági középiskola létesítését kívánja (főként a szövetkezeti élet vezetőinek nevelésére) és ezeket az intézeteket a földművelésügyi miniszter rendelkezése alá kívánja bocsátani (N. II. 223.).

Ezzel a gazdasági középiskola létesítését kívánó követelményével Patacsi meglehetősen egymagában áll.* Annál általánosabb kívánságot fejez ki azonban Patacsi akkor, midőn ugyané fölszólalásában a „városi lakosság számára ipari és kereskedelmi szakoktatást sürget. *Az ipari képzés szakirányban való fejlesztése* ugyanis majdnem oly erős nyomatékkal hangsúlyozott követelmény, mint a mezőgazdasági képzés. Az első indemnitási vita keretében Pálffy Dániel mutat rá arra, hogy az ipari fejlődés alapja a gyakorlati jellegű és szakirányú tanoncnevelés (N. II.). Ez általában sokat hangoztatott követelmény.**

* Griger Miklós említi még, hogy szükség lenne középfokú mezőgazdasági iskolára (N. X. 238-239.).

** Budaváry László: „Nagy súlyt kell helyeznünk az ipari szakoktatásra. Ma is vannak iparostanonciskolák, amelyek iskolák ugyan, de az iparhoz nagyon, de nagyon kevés közülük van... Az elméleti oktatás mellett feltétlenül előtérbe kell helyezni a gyakorlati szakoktatást is. Erre a célra pedig igen üdvös volna, ha nem laikusok vennék kezükbe az ipari szakoktatást, hanem a gyakorlati órák adásába bevonnák a képzett, nagyműveltségű és kiváló erejű iparosokat is, akik ott az ő hosszú évtizedek alatt szerzett tapasztalataikat bele tudnák nevelni az iparostanoncokba“ (N. V. 405.). Mahunka Imre a keres-

Nem véletlen, hogy eme, a gyakorlatiságot hangoztató szakszerűséget sürgető ngy. életében került tárgyalásra az elavult ipartörvény módosításáról szóló törvényjavaslat (írom. 319. szám I. X. 291—309.) Ennek II. részében, 72—123. §§-aiban Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter az ipari tanviszonyt és tanonciskolákat szabályozza. Erről a javaslatról alkotója a hozzáfűzött indoklásban maga mondja: „... biztosítani igyekszünk, hogy a tanidő teljes mértékben a tanonc szakmabeli gyakorlati kiképzésére és a szakszerű tanoncoktatás útján, elméleti ismereteinek gyarapítására legyen szánva“ (Melléklet a 319. számhoz. I. X. 317.). így a javasoló a szakszerűség nagymérvű kidomborítása mellett nagy súlyt helyez arra is, hogy a tanoncoktatás általában művelő szintjét emelje. A szakszerűséget szolgálja a tanonctartás jogának szakképzettséghez való kapcsolása, a tanoncok számának a foglalkoztatott segédek számához való viszonyítása, a segédvizsgálat kötelezővé tétele. A tanonc elméleti kiképzését szolgálja a tanórák számának növelése (9 óra), a tanórák idejének arányos elosztása, az esti órák és a vasárnap délelőtt szabaddá tétele, 40 tanonc számára tanonciskola állításának kötelezettsége, a tanonciskolának a vkm. főnhatósága alá állítása.

A szempontok eme kettőssége szolgál a törvényjavaslat megvitatásának kiindulópontjául. Túlsúlyban a szakszerűség kidomborítása van: az iparosok a gyakorlati, szakszerű műhelyi nevelést és ennek betetőzéséül a mestervizsgát kívánják,* ennek fakultatív alakjához a miniszter is hozzájárul (N. XVI. 129).

A szakszerűség érvényesül Nagy János (egri) ama kívánságában is, hogy a segédvizsgálat elbírálásában az ipartestületeknek döntő szavuk legyen (N. XVI. 111 — 114). Ezzel szerbben mintegy magában áll Mahunka Imre felszólalása, aki azt hangsúlyozza, hogy nemcsak műhelyi nevelésre, hanem az általános horizont biztosí-

kedelmi miniszterhez intézett interpellációjában azt mondja, hogy az ipariskola azért nem felel meg a várakozásnak, mert nem készítenek elő benne a gyakorlatra. Gyakorlattal bíró tanerőkre, mű- és munkavezetőkre van szükség (itt kapcsolódják be a művelt középosztály az ipari életbe), akik a modern életnek megfelelő iparosokat nevelnek (N. VII. 438-441.). Vértes Vilmos István is a modern technika haladásához szabott szaktudás szükségességét hangsúlyozza (N.X. 521.), míg Kuna P. András inkább a népipar fejlesztésére, a tanítóval együttműködő népipari felügyelők munkábaállítására gondol (N. X. 546.).

* Pálffy Dániel: a mestervizsga megelőző intézkedés az illegitim iparűzése ellen. A törvényjavaslattal elvi ellentétben áll, mert abban túlzó szociális érzés domborodik ki, megnehezíti az inastartást (N. XVI. 77—80). Oláh Dániel (N. XVI. 123—124) és Koródi Katona János (N. XVI.) a kötelező mestervizsga mellett foglalnak állást és aggodalmuknak adnak kifejezést, hogy e nevelési rendszer „bepolyázza a tanoncot“.

tására is szükség van, annál is inkább, minthogy az a kívánatos, hogy a középosztály is a jövőben e pályákra lépjen. A helyes iskoláztatás — úgymond — a jövő ipar biztosítója (N. XVI. 157).

II.

A budapesti *közgazdaságtudományi karnak* törvénybeiktatása ennek a nagy.-nek életében megy végbe. Ez a törvényjavaslat egyrészt a szakszerű közgazdaságtudományi kiművelésnek a legmagasabb, egyetemi fokon való lehetőségét, másrészt pedig a magyar viszonyok számbavételét, az új magyar politikának a művelődés terén való érvényesülését jelentette. A nagy. minden tagjának helyeslésével találkozott és egyike ama kevés törvényjavaslatoknak, melyeket az előadó jelentése és a miniszter hozzászólása után a nagy. további tárgyalás nélkül szavaz meg.

Mint a közgazdasági tudománykör alapos művelésére való törekvés, ez a törvényjavaslat tulajdonképpen még a szakképzés keretébe tartozik. De minthogy indokolásában a szakszerűsége törekvés mellett ép oly mértékben hangsúlyozza a magyar köznevelés szükségleteinek számbavételét és minthogy a gazdaságtudományoknak szélesebb alapokra helyezése* már mezőgazdasági jellegű magyar életünkhöz való alkalmazkodást jelent, — ennek a törvényeknek ismertetése ebbe a csoportba tartozik; itt ugyanis a mi körülményeinkből fakadt, magyar művelődéspolitikai szempont előtérbe jutására kívánok rámutatni.

A célkitűzés kettőssége az indokolás egész folyamán érvényesül és egyrészt a kezdeményezést sürgető Hermann Miksa, másrészt Haller István vkm. a szószólója.

Még az első indemnitási vita keretében mondja Hermann: „ . . . valóban furcsa, groteszk jelenség, hogy amikor ebben az országban még a legszélsőbb merkantilista is — ha még van ilyen — beismeri azt, hogy egész gazdasági jövőnk mégis csak az őstermelésben van, akkor nekünk van egyetemünk, van mindenféle intézetünk, de egy világraszóló gazdasági egyetemünk nincs. Ez lehetetlen dolog. Ezt az egyetemet meg kell csinálnunk . . . mi akkor egy olyan intézetet kapunk, amely a legmagasabb nivón, de mégis praktikus eszközökkel fogja kezelni az őstermelés pionírjainak a nevelését“ (N. II. 31). Hermann ezt az intézményt tehát első sorban szakszerű főiskolának szánja és ezzel következetes marad egész irányához, melyet a numerus claususról, majd később a kolozsvári és a pozsonyi egyetemek ideiglenes elhelyezéséről szóló törvényjavaslatok tárgyalásakor is kifejt. Szerinte minél alaposabb a

* L. Teleki Pál gr. miniszterelnöki programbeszédében: „ . . . kapcsolatba hozzuk a gazdasági tudományt az egyetemmel és a gazdasági tudományoknak nagyobb és szélesebb érvényesülést biztosítunk“.

szakképzés, annál kisebb a szellemi proletariátus veszedelme (M. XI. 32—34).

A másik, a nemzeti jelszóval megindult törekvés Haller vkm. beszédeiben nyer kifejezést. Programbeszédében a múlt nagy mulasztását — „nem volt elég a nemzeti célkitűzés belevitele az ifjúságba“ — a köznevelés terén a „nemzeti egyéniség érzetének felkeltésével“ kívánja helyrehozni. A keresztény középosztály térfoglalását segítse elő ez a törvényjavaslat, „amely közgazdasági életünk és intézményeink számára széles látókörrel bíró, modern műveltségű közgazdákat, közigazgatásunk számára a lüktető gazdasági élet gyakorlati problémáit és a magyar mezőgazdaság érdekeit megértő, a gazdasági közigazgatásban felmerülő feladatokat megoldani képes, vezetésre is alkalmas szakembereket képezzen és neveljen“ (Indokolás. Melléklet a 90. számhoz. I. III. 227—233). A tudománykar föllállítására irányuló mozgalom — fejt ki tovább — régi keletű és ama visszas magyar viszonyok orvoslását tűzi ki céljául, melyek szerint a földbirtokosok fiai túlnyomóan jogi, közigazgatási pályára mennek úgy, hogy a középosztály nem képes a pénzügyi, ipari és kereskedelmi vállalatok élén az őt megillető helyeket elfoglalni. Haller tehát fölismerte, hogy a magyar közélet égető szüksége ennek a tudománykarnak a föllállítása, mert szerinte főnállásunk föltétele, hogy az új nemzedék oly ismereteket szerezzen, amelyeket az új magyar élet szelleme kíván.

Még egy különleges magyar hiányt kíván ez az intézmény pótolni a szervezett tudománykarnak negyedik: külképviseleti és konzuli szakcsoportja révén. Már Teleki Pál gr. miniszterelnök a készülöben levő törvényjavaslat szükségességére azzal utalt, hogy „az államélet vezetésére ezentúl hivatott embereinket“ úgy kívánjuk nevelni, „hogy a jövőben külügyi képviselőiünk minden tagjában meglegyen úgy a politikai, diplomáciai és történelmi tudásnak, mint másrészt a közgazdasági tudásnak egész komplexuma“. Haller vkm. is panasolja a törvényjavaslat indokolásában, hogy ajnagyar közgazdaság osztrák mankókon jár: nincs közvetlenül belekapcsolva a világgazdaságba. Ezt a bajt kívánja a törvényjavaslat orvosolni, mert, mint azt a közoktatási és pénzügyi bizottságnak a törvényjavaslatról szóló együttes jelentésében olvassuk (írom. 134. szám. I. V. 208—212), szembe kell helyezkedni az előítélettel, hogy a magyar fajban nincs kereskedői szellem, hiszen a szövetkezeti mozgalom tíezrével állította sorompóba a földműveseket. Éppen ezért akarják a szövetkezeti körök, hogy a földműves-társadalom is hozzájuthasson a legmagasabb gazdasági kiképzéshez és hogy ezáltal friss vér kerüljön a magyar középosztályba. Schandl Károly, a tjav. nygy.-i előadója is azt mondja a javaslatról, hogy folytatása oly intézkedéseknek, amelyek a magyar intelligenciát új irányba terelik, amely tehát a magyar faj megerősítése szempontjából szükséges.

Egészen a törvényjavaslat előzményeinek szellemében jár el tehát Haller vkm., midőn a törvényjavaslattal kapcsolatos nemzetgyűlési beszédében fölhívja a magyar fiatalságot, hogy igyekeznek oly tanulmányokat végezni, amelyek segítségével az életben, a gazdasági küzdelemben a helyét az eddiginél jobban megállja (N. V. 533—534).

Köznevelésünknek a magyar viszonyokhoz való alkalmazása a nagy egész életében sürgetett szempont. Itt, a nagy első szakában politikai törekvésekből folyó gyakorlati követelmény; a fölszólalások nem mentesek a párthoz tartozás jegyétől. Csak a nagy ülészakának későbbi folyamán kristályosodik ki a nagy egységet tudatosan szolgáló nemzetnevelői szempont. Vass vkm. törvényjavaslataiban, Gerencsér István előadói jelentéseiben* a nevelésügy magyar föladatainak kitűzése már nem politikai célok szolgálatába állított szervezeti követelmény, hanem a nevelés mivoltából folyó, tehát valóban tárgyias meggondolás érvényesítése és ezért inkább az elvi kérdéseket tárgyaló harmadik csoportba tartozik.

A falu fejlesztésének politikájáról.** a nevelésügy terén a szorgalmi idő megállapításában való különbségtételt követelte. Az iskoláztatási kötelesség teljesítéséről szóló törvényjavaslat megvitatásakor Magyar Kázmér (N. XI. 247—250) és Dräxler János (N. XI. 261—266) a tanév időtartamának olyképeni szabályozását kéri, hogy a városi 10 hónappal szemben a falun 9, a tanyán 8 hónap-

* Az iskoláztatási kötelesség teljesítéséről szóló törvényjavaslattal kapcsolatosan kifejti, hogy annak, hogy köznevelésünkben a haladás 1868 óta nem kielégítő, oka az, hogy a magyar kultúrpolitikának nem volt elég fogékonysága a magyar nép lelki és szellemi szükségletei iránt. Nem gondolt a néptömegnek megfelelő műveltségre és az eszközökre, hogy e műveltség megszerzését biztosítsa. Iskolatörvényeink kisebb érdekeltségeket szolgáltak: nem jelentették a magyar fajtának, tömegnek szellemiekben való előhaladását. Módosulnia kell tehát a tanítás anyagának és a magyar nép életszükségeihez kell igazodnia. A testnevelési törvényről szóló javaslat előadói jelentésében is azt fejtegeti, hogy a nevelési célokat a nemzeti élet körülményeinek és feltételeinek figyelembevételével módosítani kell. Az érvényben levő nevelési rendszer hiányos: nem érinti a nép széles tömegeit. A magyar oktatásügyről általános érvényű közoktatási, nemzetnevelő törvényrendszerrel kell gondoskodni (N. XIV. 20-22).

** Barla-Szabó József szerint a falvak fejlesztésére két okból van szükség. Egyrészt a falvakat ki kell emelni mai elmaradottságukból; meg kell adni a falu berendezéséhez mindazokat a módokat és eszközöket, amelyek a falvak egészségügyi, társadalmi és művelődési viszonyait megjavítják. Másrészt e célból be kell helyezni a faluba a városi értelmiségnek a népet megértő és a népet szerető fölöslegét is, hogy ezek a falu művelődési viszonyainak megjavítását minden erejükkel szolgálják és segítsék. (N. I. 441).

ban állapíttassák meg a szorgalmi idő, illetőleg az országos egyöntetűség elvének megtartásával úgy, hogy az a magasabb népiskolai osztályokban fokozatosan csökkenjen.

Különleges magyar nevelésügyi probléma *a nemzetiségek iskoláinak* kérdése, biz a ngy-en Teleki Pál gr. miniszterelnöki programbeszédével kapcsolatosan kerül — ha nem is behatóan — megvitatásra. Mindkét fölszólaló — Huber János és Giesswein Sándor — a megértő méltányosság álláspontján vannak, hangsúlyozzák, hogy a nemzetiségek kellő szabadságának biztosítása a magyar ügy szolgálatában kell, hogy álljon.*

A napi politika múltékony nevelésügyi kihatásai ellen a rendeleti úton létesített középiskolai felvételi vizsgálat ügyében Drozdy Győző (1920 szeptember 1-én N. V. 142—145; Haller vkm. válasza szeptember 4-én N. V. 204—207) és a 4 középiskolai osztályt végzett tanulókra vonatkozó szigorító miniszteri intézkedés tárgyában Rassay Károly (1921 július 27-én N. XII 183—186; Vass vkm. válasza u. o.) emelik föl tiltó szavukat^

E szórványos jelenségekkel szemben *a numerus claususról* szóló e körbe tartozó törvényjavaslat egyike a ngy.-en legalaposabban és legnagyobb érdeklődéssel megvitatott javaslatoknak. A tj.-tal kapcsolatos fölszólalásokban Herman Miksa azt mondja: „Nem szenved kétséget, hogy a kérdésnek két meglehetősen élesen elhatárolt, pedagógiai és politikai oldala van s hogy a polilikai részében is tulajdonképen két árnyalatot kell megkülönböztetni: az egyik az általános társadalmi, mondjuk: szociálpolitikai magasabb szempont; a másik pedig az aktuális politikának belejátszása“. Ennek a nagyon helyes és világos osztályozásnak alapján kísérlem meg a törvényjavaslatra vonatkozó széleskörű anyag összefoglalását.

A pedagógiai szempont mint az alapos kiművelés lehetőségének biztosítása jelenik meg, minthogy ez a kiképzés a túlszűfolt egyetemi karokon a laboratóriumi munka, a gyakorlati szakképzés hiánya folytán veszedelembé jutott. A hallgatóság számának óriási mértékű megnövekedése azonfelül még az egyetem nevelői munkásságát: jellemfejlesztő hatását is illuzórikussá tette.

* Huber János: „Minél megértőbb lesz a magyar nemzetiségi politika, annál szorosabb lesz a mostani megpróbáltatások után a viszony a magyarság és a nemzetiségi kisebbségek között. Minden nemzetiség a maga anyanyelvén egy sajátos különleges kultúrát fog teremteni, de ez speciálisan magyar lesz azért, mert magyar talaj úe lesz“ (N. IV. 89). Giesswein Sándor: „ . . . a magyar nemzetiségi kérdés eldöntésénél az legyen előttünk az irányadó, hogy igenis mi minden tekintetben meg kívánjuk óvni a magyar állam egységének gondolatát, de másrészt a szellemi képzés terén nemzetiségeinknek igazán keresztény demokratikus alapon a kellő szabadságot akarjuk biztosítani“ (N. IV. 103).

Természetes tehát, hogy az egyetemi hallgatók létszámának meghatározása és az ezzel szükségképpen együttjáró válogatás mellett pedagógiai szempontból fölszólalók ebből a két hiányból kovácsolják legerősebb fegyvereiket. Maga a törvényjavaslat 1. §-ának 1. bekezdésében is erre hivatkozik, midőn kimondja, hogy az egyetemi karokra „az 1920—21-ik tanév kezdetétől csak annyi hallgató iratkozhatik be, amennyinek alapos kiképzése biztosítható“ (írom, 89. sz. J. *Ül* 220—221). A törvényjavaslathoz fűzött indokolásban is (Melléklet a 89. számhoz. J. III. 222—224) hangsúlyozza a miniszter, hogy a létszám meghatározása a kellő kiképzés érdekében történik; a ngy.-i tárgyalást bevezető beszédében pedig a pedagógiai szempont kibővítéséül még azt is hozzáfűzi, hogy vissza kell adni a legfelsőbb oktatást tudományos és nemzeti hivatásának (N. V.). A további felszólalók ebbel a szempontból nem vetnek föl új gondolatot.* Egyedül Giesswein Sándor az, aki a törvényjavaslat megvitatásakor többek között azzal a megokolással foglal állást a törvényjavaslat elvetése mellett, hogy a létszámnak a szakiskolákban jogosult, sőt a műegyetemen is megengedhető megszorítása a tudományos egyetemen meg nem engedhető. „Elvégre — úgymond — az egyetem is szakiskola. De lényegében, hagyományainál fogva az egyetem tulajdonképpen a tudomány terjesztője minden irányban ... Az egyetemnek olyasvalaminek kell lenni, ami minden politikán és politikai kurzuson felül áll“. Éppen azoknak, kik a konzervatív szellemet akarják ápolni, kellene az egyetem autonómiájáért síkra szállaniok (N. V. 387—91).**

A törvényjavaslat leghathatósabb indítéka azonban kétségtelenül az volt, amit Hermann Miksa az aktuális politika belejátszásának nevezett és amire Vasadi Balogh György mutatott rá legélesebben, mondván:, „Ez a törvényjavaslat abban a nagy, eredendő rruában szenved, hogy tudományos szempontokkal, tudományos (magyarázatokkal próbálja megokolni azt, amit a napi politika hajtása alatt megvalósítani akar“ (N. V.).

A politikai eredetre vallanak az előzmények is***, továbbá a

* Usetly Ferenc előadó (N. V. 147 149), Bernolák Nándor (N. V. 181—189) Schandl Károly (N. V. 334 343), Prohászka Ottokár (N. V. 344 351), Herman i Miksa (N. V. 351--356), Kovács Emil (N. V. 449-457) utalnak erre a szempontokra is.

** Néhány hónappal később Andaházy-Kasnya Béla az 1920-21. évi költségvetés megvitatásában a numerus clausus kritizálva használ föl hasonló argumentumokat, hangsúlyozván, hogy a tudomány internacionális, amit kontingentálni, keretekbe szorítani nem lehet (N. IX. 443-443).

Haller vkm. áprilisi programbeszédében a zsidókérdéssel kapcsolatosan szól a numerus claususról. Zákány Gyula 1920 április 28-i kelettel indítványt ad be a polgári szabadságjogok egyik legfontosabbikának — a tan-

javaslat miniszteri indokolása. Ebben Haller azt mondja, hogy az elmúlt politikai események arra intenek, hogy mint eddigi politikánkat annyi más tekintetben, eddigi egyetemi politikánkat is revízió alá vegyük (írom. Melléklet a 89. számhoz. J. III. 222—224). A napi politikától két út vezetett ehhez a törvényjavaslatához: az egyik az internacionálisnak tekintett liberalizmussal szembezálló,* egyéni szabadságjogot állami érdekek alávető nemzeti, a másik pedig az elhatalmasodott zsidósággal szemben a keresztény középosztály erősítésére törekvő fajvédelmi szempont, A liberalizmus ellen száll sikra maga a miniszter a törvényjavaslat benyújtását kísérő beszédében. „Az elmúlt liberális kor — úgy mond — a haladás látszatáért koncessziót tett a magyar szempont rovására. A magyar nemzet nem élte a maga életét, a magyar nemzet kultúrája nem a magyar génusznak volt összhangzatos megnyilatkozása „„. nekünk a magyar nemzet fejlődése számára kell utat egyengetnünk és nekünk nem szabad és nem lehet többé megengednünk azt a luxust, hogy olyan elveket és olyan eszméket, amelyek esetleg nagyon alkalmasak más viszonyok között élő nemzeteknél a fejlődés előbbrevifeiére, vagy legalább 4s nem veszélyesek, a mi körülményeink közt, a mi viszonyaink közt alkalmazunk. Kell, hogy legyen az a bátorságunk, hogy a magunk különleges viszonyait nyitott szemmel megnézzük, ezekből levonjuk a magunk következtetéseit és olyan törvényeket alkossunk, amelyek nekünk jók, amelyek a mi viszonyainknak felelnek meg akkor is, ha azok a törvények mások lesznek, mint a franciák törvényei, az angolok törvényei, a németek törvényei“ (N. V.). A legékesebb szószólvja azonban ennek a törekvésnek Prohászka Ottokár, ki a liberalizmust történelmileg értékelve arra az eredményre jut, hogy a liberalizmus eme törvényjavaslat megalkotásában nem feszélyezhet. A „liberalizmus sajátos reakció volt, amely akkor, amikor az ideje megvolt, kiadta az erejét“ (N. V.). A liberalizmus mellett pedig legélesebben Ugron Gábor

széksabadságnak — átrevideálására, melyben a kommunizmusban kompromittált és a zsidó „nemzetségű“ tanerők tanítási jogának korlátozásán kívül a numerus clausus törvényhozásilag való rendezését is sürgeti (írom. 57. szám. J. 1.381). Budaváry László 1920 július 28-i kelettel ellátott, a magyarországi zsidókérdés intézményes sürgős megoldása tárgyában beadott indítványának 4. pontjában zsidókra vonatkozó szigorú numerus clausus behozását követeli/ (írom. 100. szám. J. III. 338—339).

*Hogy mennyire egynek érződött a liberalizmus ellen való állásfoglalás a törvényjavaslat helyeslésével, mutatja Vasadi Balogh György fölszólalásának ama kilétele, hogy nem föltétlenül a Überaus körök helyeslését keresi az, aki a törvényjavaslat ellen szegül, „mert hiszen meggyőződés és pedig mély egyéni meggyőződés is lehet az, amely aggodalmakat táplál ezzel a törvényjavaslattal szemben“ (N. V.).

szólalt föl. Rámutat arra, hogy nem a liberalizmus okozta az ország pusztulását és a középosztály elerőtlenedését. Szerinte tehát nem is a liberalizmus vívmányainak lerombolása hozná meg a javulást, hanem inkább a liberalizmusnak demokratikus irányban való kifejllesztése.

A fajvédelmi szempont Usetty Ferenc előadó beszédében annyiban jelentkezik, hogy a létszámkorlátozás szempontjairól azt mondja: „E szempontok kétségtelenül nem lehetnek más szempontok, csak olyanok és azok, amelyek parancsolólag, mint categoricus imperativus, előírják, hogy magyar egyetem képesítést csak oly embereknek adhat és ezáltal csak oly emberek lehetnek majd a magyar nemzet vezetői, akiknek tradicionális magyarságához és keresztény világfelfogásához kétség nem fér“ (N. V. 147—149). Prohászka is a leszoruló magyar középosztály megmentéséről szól és azt mondja, hogy a numerus clausust a magyar faji génusz veszélyeztetése ellen kontempláljuk.* Határozati javaslatot e tárgyban Bernolák Nándor ad be, aki éppen a fajvédelmi szempont érvényesítéséül 50-nél több képviselő támogatásával azt indítványozza, hogy a ngy. a kontingentálás elvét is foglalja törvénybe, mégpedig oly módon, hogy a beiratkozási engedély megadásában „arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj országos arányszámát, de legalább is kitegye annak kilenctizedrészét“ (N. V.). Ezt a javaslatot a ngy. el is fogadja.**

* A fajvédelmi szempont érdekében szállnak síkra Schandl Károly (N. V. 334—343), Gömbös Gyula (N. V. 371-375), Szűcs Dezső, Milotay István, Kovács Emil, Dinien Viktor, aki a törvényjavaslatot azért nem fogadja el, mert a keresztény magyarság szempontjából nem tartja elég radikálisnak; azt kívánja, hogy legalább 10 esztendeig ne lehessen az. egyetemre zsidó hallgatót fölvenni. (N. V. 357-358).

** A fajvédelmi szempont érvényesítésével szembehelyezkedik, Giessweiii Sándor, mondván, hogy a baj mélyebb oka, hogy középosztályunk nem regenerálódott az alsóbb néposztályokból, mert azok nem tanítottak gyermekeiket. Magát a népnevelést kell tehát intenzívebbé tenni: „Az iskolák fejlesztése a legjobb módszer arra, hogy ne legyen zsidó-túltengés“ (N. V. 387—391). Rupert Rezső, a törvényjavaslat nem szolgálja a faj védelmét, mert a kontingentiaissa együttjáró kötelező látogatás éppen a legtehetségesebb és legalaposabban készülő szegény elemet zárja ki az egyetemről. Továbbá: a törvényjavaslat megismétli a múlt hibáját és rákényszeríti a zsidóságot az ipari és kereskedelmi pályákra, hol nagyobb az anyagi érvényesülés lehetősége (N. V. Sándor Pál: „Mi és a mi apáink és öregapáink száz évekre visszamenően itt születünk, itt dolgoztunk, nekünk jogunk van a törvényhozás alap-

Az országos érdekeket szolgáló művelődéspolitikai szempont is kettős: a szellemi proletariátus veszedelmének csökkentése* és a kulturális decentralizáció szolgálása, vagyis a budapesti egyetem tehermentesítése, aminek szükségességére Bernolák Nándor mutat rá.

Ez utóbbi szempont azonban egy másik törvényjavaslatban sokkal erősebben érvényesül. *A kolozsvári és pozsonyi menekült egyetemek ideiglenes elhelyezéséről* szóló törvényjavaslat (írom. 275) egyik vezérlő elve éppen az, hogy a menekült egyetemek föntartása által elősegítjük a centralizáció megszűnését, elveszett kultúrcentrumok létesítését, szükséges továbbá a több egyetem a tudományos élet kifejlesztéséhez és utánpótlás neveléséhez is (Vass József vkm. a törvényjavaslat indokolásában: melléklet a 275. számhoz. J, IX. 94—96.). Nem kisebb jelentőségű országos érdek az egyetemek föntartásában annak számbavétele, hogy a végeken elhelyezett egyetemek révén továbbra is magunkhoz csatolhatjuk megszállott területeink ifjúságát. Ennek érdekében Hermann Miksa azt kívánja, hogy megszállott területeink hivatalos nyelvét is tanítsuk gyakorlati módon az egyetemeken és lehetőséget adjunk arra hogy a délvidékiek anyanyelvükön továbbképezhessék magukat (N. XI. 32—34). Szádeczky Lajos előadó pedig arra utal, hogy tanintézetek közül éppen az egyetemek szellemi kihatása a legnagyobb az elszakított részekre (N. XI.). Vass József vkm. azt reméli, hogy a vidéki egyetemek révén könnyebb lesz az intelligenciának a magyar népből való kitermelése (N. XI. 47—52).

Kétségtelen azonban, hogy ennek a törvényjavaslatnak leg-hathatósabb indítéka a jogföntartás méltó kifejezése és kulturális fölányunk biztosítása. A törvényjavaslatához benyújtott indokolásban mondja Vass vkm.: „nemcsak hazafias kötelességünk a menekült egyetemek fentartása, hanem az ország területi integritása és a magyar jövő biztosításának ma egyedüli módja a kuitúrfölnyünk föntartása“. Ebben a szellemben adja be Rarla-Szabó Jóján egyenlő honpolgároknak lennünk és ettől minket senki sem foszthat meg“ (N. V.). Petó Sándor: egyes zsidók bünceiért nem lehet az egész zsidóságot gazdasági, kulturális téren visszaszorítani (N. V. 190—195).

* Hailer vkm. a törvényjavaslat indokolásában: óvakodnunk kell attól, hogy a Magyarországon már most is nagyszámú szellemi proletariátust ezentúl is szaporítsuk. Usetty Ferenc előadó: Megcsontított hazánk nem bírja el az óriási szellemi proletariátust, mely minden társadalmi rend legnagyobb ellensége (N. V.). Schandl Károly (N. V. 334-343), Szabó Balázs: Indokolt az egyéni tanulási szabadság megsértése, mert az elhelyezkedni nem tudó diplomások a társadalom ellen fordulnak és így az államnak biztosító intézkedéseket kell tennie a társadalom békéje érdekében (N. V. 358—362). Kovács Emil: A kormánynak nemcsak joga, de kötelessége is az állanszervezet egyes részei közötti helyes eloszlás irányítása (N. V.).

zsef jóval a törvényjavaslat benyújtása előtt, még az első indemnitási vita keretében a menekült egyetemek elhelyezését célzó határozati javaslatot. Azt mondja, hogy ettől az országtól további vérdíjazatot kívánni nem lehet, lépjen tehát a küzdőterre a v. és k. miniszter kulturális főlényünkkel és kulturális fegyvereinkkel. Küldje ki a magyar fiatalság legjobbait a külföldi egyetemekre, hogy haladásunk állandó kapcsolatban maradjon a nyugattal és saját területünkön belül is tegyen meg mindent főiskoláink színvonalának fejlesztésére, mert kétségtelen, hogy megszállott területeink fiatalágát csakis kulturális főlényünkkel kapcsolhatjuk hozzá elválaszthatatlanul a mi egyetemeinkhez (N.!. 442).

III.

Legmélyebben magyar hagyományokra építenek a most következő követelmények; legkevésbbé ezeken látszik pillanatnyi időszerűség. Amilyen mértékben veszítenek időhöz kötött viszonylagosságukból, amilyen mértékben tárgyi, azaz egyenesen a nevelésre vonatkozó meggondolásból fakadnak, oly mértékben emelkedik maradandó értékük, elvi jelentőségük, s jogos önérzettel mondhatjuk, hogy oly mértékben kapcsolódnak a nagy magyar pedagógusok gondolatmenetébe. Az itt szóbakerülő művelődéspolitikai szükségleteknek csaknem mindegyike: köznevelésünk egységes szervezése, a közösségi gondolat érvényesítése, a szociális intézmények Utján való törődés a nemzet minden rétegevel, a?, ismeretanyag hozzáférhetővé tétele a művelődés szabad intézményei által, az egyén mindenoldalú kiművelése az iskola intellektuális egyoldalúságával szemben, — mindez a követelmény büszke múltra tekint vissza a magyar nevelői gondolkozásban. Régi tervek és vágyak törnek maguknak utat, hogy itt, az új magyar közéletet kezdeményező törvényhozás gyűlésén nyomatékkal hangsúlyozva végre általánosan elfogadott szempontokká válhassanak és a magyarság életének irányító tényezőivé lehessenek.

Súlyos, de indokolt az a keserű vad, amellyel a nagy tagjai *köznevelésünk tervszerűtlenségét* illetik. Átfogó, az országos szervezés irányítására alkalmas gondolat hiányát panaszolják föl: iskolapolitikánk toldozott-foldozott (Csernus Mihály N. X. 314—315), mégpedig a képesítés (Csernus u. o.) és az iskolaállítás terén egyaránt (Dräxler János: egy község adófilléreiből esetleg másutt állítanak föl iskolát, míg a község felekezeti iskolája a szükséges fölszerelést nélkülözi.) Drözdy Gyözö már az első indemnitási vitában hangsúlyozza, hogy „a művelődési munka szervezett rendje és a fejlődés helyes iránya azt kívánja, hogy az összefüggéstelen és rendszertelen iskolák között megteremtsük a szerves egységet, kell az iskolának a dedótól az egyetemig rendszeres összefüggésbe kell kerülni egymással.“ A numerus claususról szóló törvényjavas-

lattal kapcsolatban Vasadi Balogh György mutat rá arra, hogy „az iskola nem tőr meg semmiféle felekezeti szempontot, semmiféle politikát, mert az iskolának mindig egy nagy nemzeti eszme szolgálatában kell állania és az a nemzeti eszme egy szervesen, pontosan, következetesen kidolgozott rendszeren kell hogy épüljön, mely rendszert máról-holnapra ötletszerűen megbolygatni nem lehet“ (N. V.).*

De nemcsak az iskolapolitika terén, hanem egész közéletünkre vonatkozóan *a nemzet minden tagjára kiterjedő tervszerű nevelői szándék* nyilatkozik. Pásztor József figyelmeztetően hivatkozik az uralomra jutott politikai irány keresztény jelzőjére: „De nemcsak az a fő, hogy mi éljünk és viselkedjünk úgy (keresztény szellemben), hanem az, hogy igyekezzünk azon, hogy mások is így viselkedjenek“ (N. II.; Büszkén mondja kiscgazda pártjáról: „nieg akarjuk mutatni, hogy jobbak akarunk lenni másoknál. Gondoskodni akarunk a társadalom minden egyes tagjáról és minden egyes osztályáról, mert tisztában vagyunk azzal, hogy az egyes tagok és egyes osztályok jólétén alapszik az általános közjólét, tisztában vagyunk azzal, hogy egy test csak úgy lehet egészséges, ha a legkisebb körme sem fáj“ (u. o.). Ennek érdekében azzal az interpellációval fordul az összkormányhoz, hogy „hajlandó-e az összes, minden néven nevezendő azon alkalmazottakat, akik csak a néppel érintkeznek, arra kötelezni, hogy a köznépet is, mint embereket tekintsék és aszerint bánjanak velük.“ (u. o.)

Míg itt Pásztor József az elbánás egyenlősítésével akarja az „egy test“ jólétét, a nemzeti egységet szolgálni, addig Vass József értelmi úton, a nemzetről, a szociális hovatartozásról és a közösségi étellel járó kötelességekről való tisztultabb fogalmakkal akarja

* Az ötletszerűség egész közéletünkre vonatkozóan súlyosan fölpanaszolt hiba. Pl. Vasadi Balogh György: „Nem látok ... a kormánynak munkaprogramjában céltudatos törekvést... csak azt látom, hogy ha ötletszerűen valamelyik kerületből feljön valaki egy kérvénnyel, akkor egy utat megcsinálnak, de hogy ezt tényleges, komoly munkaprogramul alapján hajtánák végre» azt sehohsem látom“ (N II). Ugyanó: „... sokkal nagyobb teret engedünk a külső behatásoknak, a tömeghangulatnak a működésünkben, hogysem az egészséges lehessen. Voltaképen a kormánynak és a Nemzetgyűlésnek kell irányítani az államéletet, de ... külső hatások kényszere alatt hozunk ide — sokszor ötletszerűen, elő nem készítve — törvényjavaslatokat“ (N. V.) Róber Emil 1920 június 1-i kelettel indítványt ad be (hon. 63. szám, I II 27), melyben gazdasági helyzetünk szanalását „a közgazdasági élet irányítására ezidő szerint rendelkezésre álló szervektől részint hatáskörük egyoldalúsága, részint a véleményezésre és intézkedésre hivatott tényezők organikus együttműködésének hiányossága miatt“ nem várhatván, Országos Gazdasági Tanács létesítését sürgeti.

e célt elérni. 1920 március 26-án a bankjegyek felülbélyegzéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor mondja: „Én a törvényjavaslat kibocsajtását megelőzően rendkívül szükségesnek tartottam volna az arányos és a népnek szélesebb rétegeire kiterjedő felvilágosító propagandát. Népünknek nincsenek tiszta, határozott fogalmai, különösen a pénzügy terén nincsenek. Nem tudja jóformán, mi a bankjegy, minő szerepe van a bankjegynek, sőt magának az államnak a fogalma is meglehetősen zavaros a nép felfogásában. És így, ha meg tudjuk is mondani ennek az okát, hogy t. i. az elemi iskolai oktatás hiányai mutatkoznak itt is, mindenesetre jó lett volna figyelembe venni ezt a lélektani állapotot, hogy azután a rendelet ne okozzon ilyen meglepetésszerű helyzetet. . .“ (N. I. 239).

Ez a fölszólalás korai nyilatkozása a nagy életében Vass József ama fölfogásának, amely később közokt. miniszteri működésének alapja. Több jel arra vall, hogy Vass József minisztersége alatt az egységes köznevelési törvény gondolata határozottan a megvalósulás útján volt. Ezt bizonyítják gr. Bethlen István első miniszterelnöki beköszöntőjében ezek a szavak: A kormány előkészít egy köznevelési törvényjavaslatot, amelyben az általános elvi szempontok fognak honoráltatni..., másfelől egész nevelési és közművelődési politikánk egységes törvényben nyer majd kifejezést (1921 ápr. 19). Vass József 1921 június 8-án is azt mondja, hogy ezei a javaslaton jóformán szakadatlanul dolgoznak a minisztériumban és a javaslat egyik tengelyeként azt jelöli meg, hogy a „megváltozott életviszonyokhoz képest oly iskolatípusokat teremtsen, amelyek népünk összetételét figyelembevéve, alkalmasak lesznek emelni kultúrájában, másrészt a meglévő iskolatípusokban oly tartalom legyen, amilyen tartalmat az élet sürget“ (N. X. 561). Ezt a javaslatot nem tudta ugyan ennek a nagynek benyújtani, de ennek egyik törvényerőre emelt részlete, a testnevelésről szóló törvényjavaslat és az ahhoz benyújtott indokolásban kifejtett szempontok teljes bizonyítékai annak, hogy Vass József a nemzetnevelés egységét óhajtotta szolgálni.

Gróf Bethlen István beszédeiben világosan látszik a nevelés jelentőségének felismerése és egészen érezhető, hogy a felfogással való törődése határozottan politikai eredetű. Imént említett miniszterelnöki programbeszédében (1921 ápr. 19) egyik nagy nemzeti föladatunkul azt jelöli meg, „hogy céltudatos kultúrpolitikával igyekezzünk a nemzetből kiküszöbölni azokat a hibákat, amelyek — sajnos — ennek a nemzetnek tulajdonságai. Növelnünk kell ennek a nemzetnek ellenálló képességét mindenféle demagóg jelszóval szemben; mert addig, amíg ez a nemzet fülét elsősorban a demagógoknak adja, ebben az országban igazi konszolidáció nem lehetséges. Egész nevelési politikánkat meg kell változtatni, újainkba öntsünk tevékenységet, önállóságot, jellemzilárdságot.

„Hozzá kell szoktatnunk a gazdasági élettel való törődéshez és beléjük kell oltanunk a keresztény erkölcsi alapelveket.“ (N. IX. 186—189).

Érdekes formában jelentkezik a gazdasági életre való szociális nevelés a *szövetkezeti életre nevelés* gondolatában. E látszólag csupán gyakorlati követelmény — ha tudatosan nem is — a nagyobb egység közösségi életére való nevelést foglalja magában.*

Legtudatosabb a szociális nevelés gondolata Giesswein Sándorban. Már 1920 március 26-án, a bankjegyek felülbélyegzéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor mondja, hogy az „egyensúlyozást“, a „társadalmi szolidaritást“ kell megtalálnunk. „Ez legyen a nevelésnek is főproblémája, mert csak így fogjuk megtartani a nemzeti egységet“ (N. I. 246). Hü marad ez elvéhez, midőn az 1920/21. évi v. és közokt. költségvetés vitájában azt hangsúlyozza, hogy nemcsak ismeretközlésre, hanem jellemnevelésre van szükség. Az összetartozás érzését, az osztályközi és emberi szolidaritást kell fejlesztenünk (N. X. 577—584). 1922 január 3-án megújítja kívánásait. Azt mondja, hogy nevelésünknek szociálisnak kell lennie, akkor lesz nemzeti és keresztény. A megvalósítás módját keresve hivatkozik az angol settlement-mozgalomra és sürgeti az ily irányú magyar kezdeményezés fejlesztését (N. XIV. 313—314).

A szociális nevelés gondolata határozott alakjában a követelmények két nagy csoportját eredményezte. Az egyik csoport alapja az a gondolat, hogy a szükséges ismereti anyagot mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. Ebből fakad az ifjúsági és gazdag egyesületek létesítésének, általában az iskolán kívüli népnevelésnek a gondolata, sőt még a népinternátusok, napközi és tanoncotthonok kívánalma is. A másik csoport a nagytömeg számára kedvezőbb életkörülmények megteremtését célozza. Ezt szolgálnák a legkülönbözőbb szociális intézmények, sőt a családi életet védő rendelkezések is eme törődés szükségességének fölismeréséből érthetők meg.

A kultúrházak, *ifjúsági egyesületek*, gazdag- és olvasókörok kérdését Janka Károly szövetkezeti alapon kívánja megoldani (N. II. 256). Szabó Balázs a földművelő társadalomnak főként a nemzetköziség veszedelmétől való védelmére népkörok szervezését, újságok, folyóiratok, könyvtárak, vándormozik, előadások szervezését sürgeti. Hangsúlyozza, hogy a nép elhanyagoltságát orvosolni kell

* Schandl Károly: Már az elemi iskolába be kell vinni a szövetkezeti gondolatot, hogy már ott megszeresse azt a kis gyermek, s általában a praktikus és keresztény gazdaságnak olyan elveit, amelyeket künn az életben fog alkalmazni (N. II. 103). Vasadi Balogh György a kisgazdák nevelésével kapcsolatban fejti ki, hogy szükség van a szövetkezeti eszme rendszeresítésére (N. X, 76-80).

és ennek érdekében át kell alakítanunk a népnevelési törvényt, hogy az állam ne vegye le kezét a 12 éves gyerekekről (N. X. 59-61).*

Az ifjúsági egyesületekkel szorosan kapcsolatos a *népinternátusok* létesítésére vonatkozó követelmény. Ez a nyky. életében többször került szóba. Az 1920/21. évi költségvetés megvitatásakor és az iskoláztatási kötelesség teljesítéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor (1921) merült föl ez a kérdés, mégpedig főként a népiskolával kapcsolatosan (de nem kizárólag, mert Sokorópátkai Szabó István a kereskedelmi iskolák mellé is kéri népinternátusok létesítését, hogy a falusiak is bekerülhessenek; N. X. 615—616). A nyky. el is fogadja Gunda Jenő határozati javaslatát, hogy a keresztény nép segítésének érdekében kezdessenek meg a népinternátusok felállításához szükséges tárgyalások és történjék erre nézve gondoskodás a költségvetésben is (N. X. 616—618). Magyar Kázmér azonban rámutat arra, hogy a népinternátus nem kívánatos oly formában, hogy a gyermek hétfőtől szombatig ott maradjon, mert a tanyán nincs élet gyermek nélkül (N. XI. 247—250). Vass J. vkm. is azon a nézeten van, hogy a népinternátusok inkább napközi otthonok formájában ajánlatosak (N. XI. 250—252.)

1922 január végén és február elején az ipartörvény módosításáról szóló törvényjavaslattal kapcsolatosan a *tanoncotthonok* kérdése volt napirenden.** A tanoncotthonok létesítésének követel-

* Ez a kérdés is gyakran előkerült a nyky. életében. Gunda Jenő: a népiskolai reform 8 évi mindennapi iskolakötelezettséget írjon elő. Mostani rendszerünk nagy hiánya, hogy az ipari és kereskedelmi pályára készülők csak 14 éves korban veszi át a gyermeket, 12—14 éves korban tehát nincsen gondoskodás (N. X. 616-618). Különösen a botbüntetésről szóló törvényjavaslattal kapcsolatosan hangsúlyozzák a felszólalók, hogy mily káros következményei vannak az ifjúság gondozatlanságának. Giesswein Sándor: „Azt kívánám, hogy az ifjúság a legveszedelmesebb években, a 12. évtől egészen addig, amíg a kaszárnnyába jut, abban az időben, mikor a kamasz évek vannak, mikor úgyszólván minden támasz és minden erkölcsi erősítés nélkül van, e támaszt és erősítést ne nélkülözze“ (N. V. 40—43). Reökk Iván: A nép nagy szegénysége miatt a gyermeknevelés a népiskola befejeztével véget ér. Akkor már otthon kell a gyerek, ott pedig rosszat lát és irányítást nem kap. Az államnak lenne kötelessége, hogy képzési tanfolyamokat létesítsen (N. V. 43—46). Szabó József: Kulturális elmaradottságunk nagy részben a közigazgatás és a lelkesítő kar nemtörődömiségére vezethető vissza. Szabadjára hagyjuk a gyermeket 12 éves korától kezdve (N. V. 48—50). Bodó János a testnevelési törvényjavaslattal kapcsolatban kívánta volna megoldani az iskolán kívüli ifjúság szellemi és erkölcsi nevelését (N. XIV. 24-26).

** Ennek előzménye Hegedűs György felszólalása (1920 április 14). Az ipari szakoktatásról beszélve azt mondja: „Szükségesnek tartjuk ezért inter-

menye nem tisztán nevelői gondoskodásból fakad, nagy szerepe van ebben az indításban ama politikai meggondolásnak is, hogy a szociáldemokrata propaganda ellensúlyozására van szükség a tanoncok szabad idejének is bizonyos mérvű ellenőrzésére. Ennek érdekében az internátusok, inasotthonok, sportegyesületek mellett a vasárnapi hivatalos foglalkoztatást is sürgetik.*

Az *iskolánkívüli népművelés* gondolata a nagy egész életében emlegetett kérdés. Mir 1920 áprilisában sürgeti Szabó József a munkások szellemi neveléséről való gondoskodást. Kiemeli, hogy a szociáldemokrata párt éppen az ilyeszerű gondoskodással tudta magának a munkásság nagyrészét megnyerni (N. II. 166). Nagy János (egri) is hangsúlyozza, hogy nagy gondot kell fordítani a szabadoktatásra és ebből a célból a 14—20 éves ifjak számára fakultatív népiskola szervezését, továbbá munkásgimnáziumok létesítését és az egyetemi képzés terén is a művelődés szabadabb lehetőségeinek kihasználását sürgeti. Az egyetemnek a szakképzésen és a bűvárokodáson túl a haladás terjesztésére vonatkozó hivatását hangoztatja s az University Extension intézményének kifejlesztését sürgeti Hermann Miksa (N. V. és N. XI. 32—34), Bernolák Nándor (N. V.).

A szociális nevelésre irányuló követelmények másik csoportja *szociális intézmények* létesítésére vonatkozik. Rendszeres megvitatásban ez a kérdés a botbüntetésről szóló törvényjavaslattal kapcsolatosan részesült. A botbüntetés ellen felszólalók legnagyobb jelentőségű érve az, hogy megszégyenítéssel, megtorlással javítani nem...lehet jobb erkölcsök meggyökéresedését is csak a nevelés újabb megelőzéssel, gondoskodással, a bűnözési hajlamnak szociális munkával való ellensúlyozásával érhetjük el. Ez érlelte meg azt a már említett törekvést is, hogy gondoskodni kívántak a 12 éven fölülű fiatakorúkról, azonban ez a törődés ezen a korhatáron túlmegy. E szükségletet sokan belátják, álláspontjuk mégsem tudott annyira érvényesülni, hogy a törvényjavaslat megszavazásakor el tudta volna nyomni a törvényjavaslat benyújtására indító másféle véleményt** Hiába mutatott rá Rupert Dezső arra, hogy

nátusok felállítását, ahol minden haladni, tanulni akaró ifjú otthon találjon, tanoncotthonok, bennlakásos iskolák, műhely-tanonciskolák felállítását“ (N. I. 402).

* Pálffy Dániel (N. XVI. 77-80), Nagy János, (egri) (N. XVI. 111-114), Oláh Dániel (N. XVI. 123—124), Koródi Katona János (N. XVI). Kovács Emil (N. XVI. 273—274).

** Korányi Frigyes br. az adócsalásról szóló törvényjavaslat indokolásában: „Elismerjük, hogy a javítás leghelyesebb útja a nevelés, a tanítás volna ... A jövő nemzedékre talán lehet majd ilyen módon is hatni. Az adót azonban ettől a nemzedéktől kell beszedni, amelyik már nem tanul az

„a jogrendszer visszahat az erkölcsökre. Ha rossz, ha brutális az a jogrendszer, akkor az erkölcsöket is brutalizálja, akkor egy erkölcsös a civilizáció útjára terelt emberből mi is egy brutális, érzéktelen, az erkölcsi élet és szempontok iránt kevésbé fogékony embert fogunk csinálni, mert akit egyszer megverték és aki tudja, hogy ő a 10-15 vagy 20 bottal kétévi börtönt vált meg, az minden skrupulus nélkül fog elkövetni bűncselekményeket, nem törődik vele.“ (N. V. 23). Hiában hangoztatta Orbók Attila is, hogy „ha mi szentesítjük a botbüntetést,... ez pedagógiánkra is fog hatni, a szülők gyermeknevelésére is fog hatni, mert hiszen a büntetés niindenkor a büntetőjog és a társadalom kölcsönhatásának eredménye volt. Nemcsak az az igazság, hogy a népnek olyan a büntetőjoga, amilyen erkölcsű az a nép, hanem viszont a büntetőjog is visszahat a társadalomra... Nekünk pedig a jövő generációra is kell gondolnunk mindig, ha törvényt hozunk és én társadalmi szempontból, pedagógiai kihatásaiban veszedelmet látok a büntetés behozásában“ (N. V. 31.). Bernolák Nándor is eredménytelenül fejtegeti, hogy a bűncselekmények megelőzése a fontos: neveléssel, züllött gyermekek gondozásával, alkoholizmus és munkanélküliség ellen folytatott küzdelemmel harcoljunk a rossz erkölcsök ellen. Emberbaráti intézményekre, gyermekvédelmünk fejlesztésére,* javítóintézeteink és börtönrendszerünk fogyatékoságainak kiküszöbölésére van szükség (N. V. 33—40). Rubinek István egyenesen a nyg. szegényének mondja ezt a törvényjavaslatot, mert a kormány föladata nem a bűnösök megbélyegzése, hanem a bűnözési alkalmak megszüntetése. Szociális munkára, a szociális intézmények egész sorozatának megteremtésére és a népnek munkához való juttatására van szükség. Fejleszteni, szaporítani és javítani kell az iskolákat: „A nevelés az egyetlen eszköz, amely a bűnözéstől el tudja szoktatni a népet. Arra kell a kormánynak ügyelnie, hogy az embert újra emberré igye, hogy öntudatát nevelje, fejlessze“ (N. V. 46—48). Nagy János (egri) még a botbüntetésről

iskolában, amelyik már bele rögződött a mai felfogásba. Az állam tehát nem várhat. Ezt a nemzedéket nevelni, tanítani nem lehet“ (Irom., Mell. a 84. számhoz. I. II. 380—381). Somogyi István a botbüntetésről szóló törvényjavaslat előadója: „Sokkal tovább rontották és sokkal nagyobb mértékben üresítették el az embereknek és az állampolgároknak a lelkét, semhogy mi most az individualizáció rendszerével és nem tudom, miféle büntetőjogi problémákkal igyekeznénk ezt a borzasztó úrt áthidalni (N. V. 4).

* Gyermekvédelmünk szervezésétől Bernolák mint népjóléti miniszter a betegség és baleset esetére szóló biztosítási törvényjavaslat tárgyalásakor is beszél; kifogásolja, hogy a gyermekmenhely egyesíti az egészséges és beteg gyermekeket. Szerinte a menhelyekből gyermekkórházakat kellene csinálni és ettől függetlenül szervezni a szociális gyermekvédelmet (N. XI. 333).

szóló törvényjavaslat tárgyalása előtt indítványt ad be a munkáskérdés törvényhozás útján való szabályozása tárgyában. Ennek 4. pontjában azt mondja: „Az úgynevezett munkásvédelmi törvények is (munkaidő szabályozása, a női munka korlátozása, gyermek- és ifjúmunkások alkalmazásának szabályozása, vasárnapi munkaszünet, munkások egészségének, erkölcsének védelme, munkáslakások helyes megoldása, igazságos bértörvény) az ipari és kereskedelmi törvények revíziójával kapcsolatosan készítendőek el“.

Maga az iskoláztatási kötelezettség teljesítéséről szóló törvényjavaslat hatalmas lépést tesz a *gyermekvédelem* terén, midőn az igazolatlan mulasztások elbírálását a fiataikorúak bíróságának hatáskörébe utalja. Még nagyobb mérvű nevelői gondoskodás érvényesítését sürgeti e törvényjavaslat részletes tárgyalásakor Schlachta Margit. Azt kéri, hogy a mulasztások igazolására a fiataikorúak bírósága nem lévén elég, tanítással nem foglalkozó, szociális és egészségügyi irányban képzett *tanítónőt* kellene a felügyelettel megbízni. Vass József vkm. *meg* is ígéri, hogy ezzel kísérletet tesz (N. XI. 266-270). Szabó József, a törvényjavaslat előadója azt kívánja, hogy a tanulók segélyezésére alapítsanak diakonátust férfi- és nőtagokkal, szervezzék a jótékonyt és ruházzák a gyermekeket (N. XI. 237-238)*

Az alkoholizmus elleni küzdelem az állami italmérési jövedékről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor kerül megbeszélésre. Nagy János (egri) céltudatos antialkoholista nevelést és tanítást sürget az iskolában (N. VIII. 288), Schlachta Margit azt kívánja, hogy az az életkor, melytől kezdve bárkinek alkoholt szabad fogyasztásra vásárolnia és amely jelenleg 16 év, legalább 40—50 éves korban állapíttassák meg. Határozati javaslatot ad be, amely szerint a kor-

* Az egyetemi ifjúság súlyos helyzetén, nyomorán való segítség is állandóan hangoztatott szükségesség. A numerus clausus megvitásával kapcsolatban a szellemi proletariátus és az egyetemről kiszorult ifjak kérdése merült föl. Schandl Károly figyelmezteti a kormányt, hogy gondoskodni kell arról, hogy a kiszorult ifjúság más téren képezhesse magát (N. V. 334—343). Szabi Balázs ugyanakkor a kizárt keresztény ifjak helyzetére vonatkozóan két javaslatot ad be; vitessék át az ifjúság a kereskedelem terére és használfásék föl a falutmentő kulturális és szociális munkára. (N. V. 358—362.) Vass József vkm. a kolozsvári és pozsonyi egyetemek ideiglenes elhelyezésével kapcsolatban fejt ki, hogy az egyetemi ifjúság benső életének gazdagítására, diákélet teremtésére törekszik. (N. XI. 47—52.) Az állami segítség szükségességére többen mulattak rá (Rupert Rezső N. XI. 25-30., N. XVI. Kiss Menyhért N. XVII. 400; Apponyi Albert gróf N. XI. 417—418.) Bethlen István gr. 1920 december 7-én programmpontként említi a főiskolai ifjúság nyomorának enyhítése céljából az angol college-rendszernek lassan való kifejlesztését, egyelőre pedig internátusok létesítését. (N. XIII. 210.)

mánynak 30 napon belül rendeletet kell kiadnia arra vonatkozóan, hogy szeszes italok kimérése csak a napnak minimálisan megállapított szakáiban, személyenkint maximált mennyiségben és csak 20 éven felüli férfiaknak engedjék meg. A ngy. ezt a javaslatot nem fogadja el (N. VIII. 293-295).

A céltudatos *népesedési politika* terén a halandóság, főként a gyermekhalandóság csökkentését Kenéz Béla magyairszág egyik középponti problémájának mondja (N. 1.381). Fáradhatatlan szószólója ennek Karafiáth Jenő, aki a testnevelés ügyének felkarolásával hozza kapcsolatba ezt a kérdést. Főként az 1920/21. évi költségvetés tárgyalásakor sürgeti a céltudatos népesedési politikát szolgáló anya- és csecsemővédelem szervezését, sőt indítványt ad be az erre vonatkozó törvényjavaslat sürgetésére s a ngy. az indítványt el is fogadja. Szükségesnek tartja továbbá az anyasági biztosítás, a gyermekágyi segély, a gyermek- és női munka szabályozása, a bába-, védő- és óvónőképzés reformjának megvalósítását. Indítványt ad be az elavult gyámügyi közigazgatás reformja érdekében s a ngy. ezt a határozati javaslatot is elfogadja (N. X. 95—103).

A *családi otthont védő rendelkezés* a földbirtok helyesebb elosztásának szabályozásáról szóló törvényjavaslat VIII. fejezete (70—77 §§; írom, 121. szám. I. IV. 171 — 175), amelyben Nagyatádi Szabó István külön jogszabályok védelme alatt álló családi birtok intézményét létesíti, mint a törvényjavaslathoz fűzött indokolásban (írom., Mell. a 121. számhoz. I. IV. 247) mondja: „Ácsaládi otthont védő szabályok célja az, hogy a törvény azoknak, akik rendelkezései szerint földhöz jutnak, állandó családi tűzhelyet biztosítson“.

A Hegedűs Loránd pénzügyminisztersége alatt végrehajtott tisztviselői fizetésrendezéskor Jkhlachta Margit a családi bérrendszer megvalósítását sürgeti; ez a rendszer főként a kezdőfizetéseket emeli, ezzel megkönnyíti a családalapítást és nem kergeti az asszonyt kereső munkába (N. IX. 104). Az ugyanakkor benyújtott indítványban (írom. 249. szám. I. VIII. 353) ezenkívül még törvényjavaslatot sürget „a kimondott jólétben élő, 32 éven felüli nőtlen emberek és kimondott jólétben élő gyermektelen, egy és két gyermekes családoknak a sokgyermekes szegény családok nevelési pótlékai javára történő megadóztatása tárgyában“.

Azonban mindemez indításoknál és próbálkozásoknál nagyobb jelentőségű két, e ngy. által alkotott törvényjavaslat: az iskoláztatási kötelesség teljesítéséről szóló 1921: XXX. te. és a testnevelésről szóló 1921: LIII. te. Az *iskoláztatási kötelesség teljesítéséről szóló törvényjavaslat* (Írom. 293. szám. I. IX. 217—220) a minden-isirfi—kiterjedő nevelői gondoskodás megvalósítása. Az államnak az iskolamulasztókkal szemben büntető erőt biztosít, mert — mint Vass

József vkm. a törvényjavaslat indokolásában (Mell. a 293-számhoz. I. IX 221—229) mondja — meg kell adni a módot és lehetőséget arra, hogy az általános műveltség elemeit mindenki elsajátíthassa. „Meg kell lennie az államhatalomban annak az elszánt akaratsnak is, hogy ha valaki az elemi műveltség elsajátításának útjába az egyén és az összeség kárára akadályokat gördít, vagy annak ellenszegül, az akadályt gördítőkkal vagy ellenszegülőkkal szemben minden egyéb szempont félretételével teljes szigorúsággal lépjen föl. Minden embernek ismernie kell élete munkájának a célját, körülményeit, eszközeit, a végzendő munka jóságának feltételeit, a siker biztosításának és fokozásának módjait, mert ez az út vezet a többtermelésen keresztül az állam és társadalom jólétéhez“. Itt jut kifejezésre ama régi terve is, hogy fölvilágosító propagandát végeztesen a nép tömegében. Az iskolai mulasztások okát ugyanis abban látja, hogy sokan nagyon kevésbé törekednek az emelkedésre „... az ilyen emberek nincsenek, de nem is lehetnek áthatva az alapvető ismeretek megszerzési lehetőségének fontosságától . . . “ Továbbá: „Az iskolával szemben a kevésbé művelt rétegeknél általában tapasztalható indolenciát elsősorban a felvilágosítás eszközeivel kell leküzdeni, figyelmeztetni őket az iskola kultúrshivására és az iskolakerülésből az egyesre és a közre származó hátrányokra“ (Mell. a 293. számhoz. IX. 221—229). Gerencsér István az iskolaállítás köteleességét meg akarja szigorítani és a törvényjavaslat tárgyalásakor indítványt ad be: tegye kötelezővé a törvény, hogy minden major tulajdonosa, hol 20 iskolaköteles gyermek van, iskolát állítasson. Tanítót az állam ad, minden más teher a tulajdonosé. Abban a majorban, hol 20 gyermek nincs, de 4 km.-es sugárú körön belül nincs iskola, a tulajdonos ugyancsak kötelezhető iskolaállításra. Az a major pedig, mely az iskolától 35 km-nél nagyobb távolságban van, az ott lakó iskolás gyermekeket járművön köteles az iskolába szállítani (N. XI. 241—246'. Ha ez nem sikerült is, Vass József a törvényjavaslat tárgyalását bezáró beszédében mindenesetre nyomatékosan figyelmezteti a megyéket, városokat, községeket, egyházakat, hogy tegyék meg köteleességüket, amely fenntartói jogukhoz kapcsolódik, vagyis állítsanak iskolát (N. XI. 250—252). Magyar Kázmér azt vitatja, hogy az önkormányzat érdekét föl kell áldozni a közoktatás érdekének: elemi iskoláról a vkm-nek kellene gondoskodnia (N. XI. 247—250). Kerekes Mihály két ízben is az állam iskolaállítási köteleességét hangoztatja: egyszer a Miskolc melletti Martintelep iskolájával kapcsolatban interpelláció formájában (N. XIII. 381—383), másszor egyik indeminációs vitában, midőn határozati javaslatot is ad be: hatalmazzák fel a vkm-t arra, hogy sürgős iskolaépítések foganatosítására százmillió korona erejéig intézkedéseket tehessen. A nyg. azonban ezt a javaslatot nem fogadja el (N. XVI. 11 — 12).

A testnevelésről szóló törvényjavaslat ((rom. 331. szám. I. X(74—75) a mindenirányú kiművelés szándékának eredménye. A közoktatási és pénzügyi bizottságok együttes jelentése (írom. 344. szám. I. XI. 305—307) azt mondja a törvényjavaslatról: „A magyar polgárok nagy tömegeinek akar biztosítani oly nevelést, amely harmonikus emberi képzés, amelyben az értelmiek és erkölcsiek mellett a test erejének, ügyességének, szívósságának fejlesztését is szolgálja. Közismert tény, hogy iskoláinkban az értelmi képzés a test gondozását túlságosan mellőzte“.

Emellett azonban ennek a törvényjavaslatnak másféle jelentősége is van. Az ugyanis, hogy első kidolgozott részlete annak az egész köznevelésünket átfogó törvényjavaslatnak, melynek szükségességét általánosan megérezték. Ezért is tartott talán a törvényjavaslat megszerkesztése aránylag sok ideig, mert jóllehet a nagy első napjaitól kezdve sürgették és meg is Ígérték a testnevelés ügyének törvényes szabályozását,* a törvényjavaslatot Vass József vkm. mégis csak 1921. július 15-én nyújtotta be.

Hogy a törvényjavaslat mennyire összekapcsolja a mindenkire kiterjedés és az egész emberre kiterjedés gondolatát, mutatják „a törvényjavaslat amaz intézkedései, hogy „a községek és városok kötelesek a testnevelést előmozdítani, a helyi szükségleteknek megfelelő játszóterek létesítésével és fenntartásával, valamint testnevelési célokra szükséges egyéb területeknek használatra való átengedésével, fürdők, uszodák stb. létesítésével vagy támogatásával“ (4. §). Továbbá: „Minden, legalább 1000 munkaerőt alkalmazó kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági vagy hatósági üzem (gyár, vállalat stb.) köteles munkásai és egyéb alkalmazottai testnevelési szükségleteinek kielégítéséről (sporttér, fürdőhely, gyakorlóterem stb.) megfelelően gondoskodni“ (6. §.). Erre vall a törvényjavaslatnak az

* A testnevelés ügyének törhetetlen előharcosa Karafiáth Jenő. Az 1920 áprilisi indenmitási vitában sürgeti már, hogy a testnevelés ügyét föl kell karolni: szükség van a testnevelési főiskolára, magyar stadionra, egyáltalán a nemzeti megújulás eme főszeközét minden úton, egyesületi szervezkedéssel, állami támogatással segíteni kell (N, II. 92). Június 1-i kelettel két indítványa van a Ház asztalán, Testnevelési Főiskola (írom. 64. szám. I. II. 28) és az ifjúsági játszóterek (írom. 65. szám. I. II. 29) létesítését sürgeti. Augusztus 11-én részletesen indokolja e két indítványát. 1921 május 1-i kelettel újabb indítványt ad be 163 képviselő aláírásával ellátva s ezt 1921 Június 23-án indokolja (N. XI. 165—167). Ugyanakkori kelettel törvényjavaslatot nyújt be a testnevelésről (írom. 106. szám. I. III. 357—360). Az 1. §. így hangzik: „Az emberi test összhangzatos fejlődését előmozdító testnevelés, mint a nemzet újjászületésének egyik lényeges eszköze, állami feladat, amelynek teljesítéséül az állam vagy közvetlenül, vagy állami felügyelet, ellenőrzés és támogatás után közvetve gondoskodik“.

állami kötelességet szabályozó 2. és a célkitűző 1. §-a. 2. §.: „... az állam 1. mindennemű iskolában gondoskodik mindkét nembeli tanulóifjúság rendszeres testneveléséről, a főiskolák körében pedig ezt minden hallgató számára lehetővé teszi; 2. szervezi az iskolát elhagyó ifjúság testnevelését oly módon, hogy ebben 21. életévének betöltéséig a nemzetnek minden férfitagja kötelezően részt vegyen; 3. támogatja azokat a társadalmi alakulatokat, melyek testneveléssel komolyan foglalkoznak s a működésük nemzeti irányával a támogatást megérdemlik.“ Az 1. §. így hangzik: „A testnevelésnek az a feladata, hogy az egyének testi épségének és egészségének megóvása, lelki és testi erejének, ellenálló képességének, ügyességének és munkabírájának kifejlesztése által megjavítsa a közegészség állapotát, gyarapítsa a nemzet munkaerejét“.

Ez az 1. §. célkitűzésében a legszabatosabban jelöli meg a testnevelés főadatát az egyetemes nevelői célon belül. Ezzel a világozottsággal és szabatoszággal nagy mértékben hozzájárulhatott volna ahhoz, hogy a nevelés ügyét intézők és a nevelés munkáját végzők mindenben a nagy egységet lássák és azt személyes munkáerejükkel tudatosan szolgálják. A törvényjavaslatot benyújtó miniszter kétségtelenül ezt kívánta és ezért mondja a törvényjavaslat indokolásában (írom. Melléki, a 331. számhoz. I. XI. 76—79), hogy: „A testnevelés feladatának ez a meghatározása arra kíván szolgálni, hogy mindazok, akik a testnevelést a legfelsőbb fokon intézik, s mindazok, akik ebből mint hatóságok a maguk munkakörében valamit végrehajtanak, vagy pedig mint testnevelők magát a testnevelés munkáját végzik, az eddig sokszor egyoldalúan felfogott cél helyett az egyetemes nemzeti célt lássák magok előtt és így munkájukat a nemzet sorsáért való felelősségérzéssel végezzék.“ A miniszternek kísérő magyarázatához kapcsolódik a közoktatási és pénzügyi bizottságok együttes jelentése (írom. 344. szám. I. XI. 305-307): „A nemzet a honpolgárok összessége s amilyen szellemi, erkölcsi és testi értékkel rendelkeznek az egyének, olyan fajsúlyú maga a nemzetis. Ez érthetővé teszi, hogy az egyéni nevelésnek ki kell egészülnie honpolgári neveléssé és hogy az egyének kiképzését az állami érdekeknek is irányítaniuk kell“. A törvényjavaslat és indokolása, valamint a bizottsági jelentés arról tanúskodik, hogy itt a nemzeti szempont, a nagy egység szolgálata elvi, elméleti magaslatra emelkedik. Itt a nemzetnevelés nem mint pártpolitikai, hanem mint nevelői főadat áll előttünk. A felismert szükségletek a tárgy természetéből erednek, a törvény az állam részére felelősséget vállal és mindenkire a megfelelő kötelességet szabja ki.

E nevelésügyi részlet szervezése komoly figyelmet érdemlő megindítása volt az egységes szervezésnek. Ugyanez az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosítására is illik;

Kétségtelen, hogy a későbbi húszas évek nevelésügyi törekvéseit és az akkor keletkező törvényeket vizsgálva majd azt kell szem előtt tartanunk, vájjon azok az itt kezdeményezett munkát folytatták-e s vájjon a köznevelés szervezete mennyire haladt általok a szerves kiépülés felé.

A szerkesztő megjegyzése: Az 1920-22. évi nemzetgyűlésen felvételi nevelésügyi gondolatokat, az ily tárgyú javaslatok megvitatásának módját, a nevelésügyi törvények keletkezését és célzatát ez a közlemény csak annyira ismertetheti meg, amennyire az így rövidre fogva magokból a ngv. naplóból és irományaiból lehetséges volt. Az összegyűjtött anyag az itt közölnél jóval több, de az egészre nem jutott hely. *Ei* az összefoglalás is mutat annyit, hogy milyen volt a nevelésügy sorsa a rendcsináló törvényhozásban. A ngv-i tárgyalások értékét, a javaslatok és megállapodások történeti jelentőségét azonban ennyiből nem láthatjuk tisztán.

A kép teljességéhez két oldalú megállapításra van még szükség. Először is össze kell állítani a háború kitörésekor megakadt nevelésügyi törekvésekéi, nevelői gondolkodásunk alakulását a háború folyamán s az 1918 októbertől 1919 augusztusáig történtek részletes rajzát. Mindezekre van már némi kísérlet. Különösen érdekes lenne ezekhez fűzni azokat az adatokat, amelyek azt mutatnák meg, hogy 1919 aug. 7-től a ngv. megnyitáig is miképpen igyekezett a v. és k. minisztérium az akkor reá súlyosodott feladatokat teljesíteni. Ezt az 1919 aug. szervezett, de rövid életű pedagógiai és művelődéspolitikai (B I. és B lí.) ügyosztályok irataiból össze lehetne állítani. Másodsor pedig a ma még lehetséges teljes részletességgel azt is fel kell tární: mivel foglalkozott ugyanebben az időben a nevelésügyi irodalom (folyóiratok, könyvek, napilapok), milyen módon és mely körök törekedtek ekkor a nevelői gondolkodás alakítására és terjesztésére, mit csinált a ngv. ideién a v. és k. minisztérium, hogyan készültek ott a törvények, miképpen hajtották azokat végre, miféle intézkedésekkel igyekezett a minisztérium a hiányokat pótolni, az új utakat megnyitni, s mi minden gátolta ott a munkáját azoknak, akik a mindennapi iratkezelésnél többet is akartak; sok érdekes adattal szolgálnának a szükséges újjászervezés szempontjából az állami költségvetések stb. Ez alig múlt és immár mégis olyan távoli kis időszak története rendkívül sok tanulságot kínál nemcsak a most élők, hanem későbbi korszakok nevelői és politikusai számára is. Ma még könnyű lenne mindezek megismertetésével a ngv-i tárgyalásokról valóban tiszta képet alkotni. Ehhez hozzá tartoznék az is, hogy a képviselők közül kik azok, akik egyik vagy másik gondolatot felvetették (orvosok, tanítók, papok, gazdálkodók, munkások) s mi jutott a ngv. elé mindabból, amit a szakirodalom régebben is, akkor is sürgetett.

Nagyon kívánatos, hogy In a minden oldalú teljes feldolgozás nem következhetné is, legalább a most közölthöz hasonló kivonatos összeállítások ezt a kortörténeti anyaggyűjtést folytassák.